

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SIRA ZARFLAŞTIRICISI VE SIRA'LI ZARFLAR*

Muna YÜCEOL ÖZEZEN**

Özet

Her dilin ve dilsel düzlemin (yazılı / standart dil, sözlü dil, ağız-lehçe, internet dili, argo vb.), değişme potansiyeli her zaman bulunmakla birlikte, kendi içinde büyük ölçüde tutarlı bir kurallar bütünü, yani dilbilgisi vardır. Bu genel duruma rağmen, bir dilin herhangi bir sözcüğünün kendi başına davranışabilme, kendi alt gramerini oluşturma özelligi de vardır. Böylece herhangi bir sözcük hem dilbilgisi denilen büyük ağın (network) bir parçasıdır, hem de kendine özgünlükleriyle kendi yapısal evrenini oluşturur. Üstelik, bu yapısal evren de durağan değildir ve yeni yapılaşmalara (construction) açıktır. Kisaca her sözcüğün kendi grameri vardır ve sözdiziminin merkezinde esasında sözcük ve sözcüğün bağımlılıkları vardır. Hatta denilebilir ki, bir dildeki sözcüklerin kendi özel yapısal ve dizimsel ağlarının birbirine benzeyen yanları, bir dilin genel eğilimlerini yani kurallarını oluşturur. Bu çalışma Richard Hudson'un 1980'lerin başında Sözcük Grameri (Word Grammar) adıyla sistemleştirdiği bu görüşlerin temelinde, Türkiye Türkçesinde *sira* sözcüğünü incelemeyi hedeflemektedir. Ancak, bildiri metni sınırları içinde *sira* sözcüğünün bütün dilbilgisel görünümlerine değil, *geldiği sira, geldiği sirada, okuyuşu sırasında, ardi sira, ara sira, önum sira, sira sira, sıralı, sıralı sırasız, sıradan, sıram sıram, sırasıyla, sırasında* vb. zarf ve zarflaştırıcı görünümleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın veri tabanını, Türkiye Türkçesi edebi dilinden seçme eserler oluşturacaktır. *Sira* sözcüğü söz konusu eserlerde taranarak genel veri üzerinden *sira* sözcüğünün nasıl bir sistematikle yapıyı zarflaştırdığı, bu sistemin kendine özgü yanlarıyla genel dilbilgisi aıyla örtüşen yanları belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, zarf, biçimbilgisi, sözdizimi, sözcük grameri

1. Giriş

Dünya bilim çevrelerinde gizemini çok büyük ölçüde koruyan konulardan birisi insan akıdır. Nasıl düşünüyor, nasıl kavram üretiyoruz? Kavramlar arasındaki ilişkileri nasıl kuruyor, nasıl kategorize ediyoruz? *Bildiğimiz şeyi nasıl olup da biliyoruz?* Nasıl anlıyor, nasıl anlam üretiyoruz? Psikolojiden bilişsel bilimlere kadar birçok disiplinin ana merak konusu olmayı sürdürün bu konuya ilgili olarak araştırmacılar en önemli veriyi ise insan dili sunuyor. Bu yüzden, günümüzde insan aklını kendine konu edinen *bilişsel bilimler*'le, insan dilini kendine konu edinen *dilbilim*'in sık sık kesiştiği görülmektedir. Bu kesişme alanına *bilişsel dilbilim* denmektedir. Bilişsel dilbilim alanındaki en önemli isimlerden biri olan Richard Hudson, bu kaçınılmaz kesişmeyi dilin insan aklına açılan bir pencere olmasına bağlıyor (2010, s. 8). Hudson, 1980'li yılların başında ortaya koyduğu ve günümüze degen sürekli olarak geliştirdiği Sözcük Grameri adlı kuramında, insanın dilbilgisi oluşturma sistemiyle insan aklının işleyiş sistemi arasında bir ilgi görüyor (2010, 7). Üstelik bu ilgi yalnızca dil / anlam ve kavramsal yapı arasında da değildir. Bir dildeki sözcükler, sözcük parçaları, cümle yapıları hatta sesbirimler de kavramsal yapının birleşenleridir (2010, 109). Psikologlar ve bilişsel bilimciler, kavramsal yapının *kategorilerden* (*category*) (örneğin "kuş") ve *modellerden* (*exemplar*) (örneğin "serçe") olduğunu söylemektedirler. Bu terimlerin Sözcük Grameri'ndeki karşılıkları *tip* (*type*) ve *etiket* (*token*) biçimindedir. *Tip*, cümledeki her yeni sözcüğü, *etiket* ise yeni veya tekrarlanan bütün sözcükleri ifade eder (2010, ss. 110-111). Aklimızın son derece karmaşık bir işleyiş sistemi vardır. Hudson'a göre bu karmaşıklık gerçek yaşamın karmaşıklığından ve dağınıklığından kaynaklanmaktadır (2010, s. 24). Benzer bir biçimde dilbilgisi denilen büyük ağ da her biri bir kategori olan yeni sözcüklerle, tekrarlanan sözcüklerin ilişkilerinden oluşan karmaşık bir sistemdir. (Kanaatimize göre, dilbilgisine genellemeleri bir kenara bırakarak ayrıntılı bakan her araştırmacı, bu mucizevi karmaşıklık karşısında bazen hayran, bazan şaşkınlık bazen de çaresizce suskun kalır.) Çünkü tek tek sözcüklerin bile kendi ağları ve kendilerine özgü hareket kabiliyetleri, kısacası her sözcüğün kendine özgü bir hikâyesi vardır. Şaşırtıcı olan, insanın bütün bu karmaşık

* Bu çalışma, SED-2016-7035 numarasıyla Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenmiştir.

**Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mozezen@cu.edu.tr

sistemi olduğu gibi edinebilmesi ve öğrenebilmesidir. Her sözcüğün dilbilgisel görünümleri genel dilbilgisi ağına büyük ölçüde benzemekle birlikte, tamamen kendine özgü bir dilbilgisel görünümü de söz konusu olabilmektedir. Hudson'a göre genel dilbilgisi denilen *üstdil*'in içinde son derece arkaik unsurlar da vardır (2010, s. 104) ve dilbilgisi sisteminin her üyesi aynı sıklığa sahip değildir; kimi sözcükler günlük dilde her gün kullanılmaz, kimileri nadiren kullanılır ve sistemde beklemede tutulur (2010, ss. 193-197). Dilbilgisel yanlışlar, o dilin genel ağıyla ilgili açık kanıtlar sunar (Çünkü genelin dışındaki bir kullanım bize genel olanı görme fırsatı verir.). Ama bazen bir yanlış *çevresel bulaşma*'yla yaygın kazanabilir (2010, s. 199-200). Türkçe üzerinden düşünürsek, -n- eki bir fiilden fil yapılmıştır, isimlere gelemez. Ancak bilim çevrelerinde yanlış *türetme* olarak adlandırılan *ilginç* sözcüğü, bu genel ağıın dışında hareket etmiştir. Üzerinde uzlaşılan küçük yanlışlar, söz konusu sözcüğün kendi hareket alanına ve kendi özel ağına işaret eder. Sözcükler arasında bir ilgi vardır, biri diğerinden önce veya sonra gelir. Dil kullanıcısı bu dizimsel ilişkileri de öğrenir. R. Hudson, sözcükler arasındaki bu ilgiyi *dependency (bağımlılık, eşdizimlilik)*, *adjunct (ekleni, yan üye, durum belirtmeyen tamlayıcı)* ve *valent (temel üye, arguman, aktant, durum belirten tamlayıcı)* terimleri bağlamında ele almaktadır (2010, s. 155). Kavramların nitelikleri gibi, sözcüklerin de nitelikleri vardır: Her sözcüğün bir anlamı vardır; her sözcük sesbirimlerle duyular, yazıbirimlerle görülür niteliktir; her sözcüğün bir sınıfı vardır; her sözcüğün bağımlılıkları vardır; her sözcük en az bir dile aittir; her sözcüğün bir sıklığı vardır; her sözcüğün bir kullanıcısı ve alıcısı vardır; her sözcük bir zamanda ve bir yerde kullanılır. Ancak bazı sözcüklerin bunlardan başka nitelikleri (belli bir konuşur tarafından, belli bir üslup içinde, belli sosyal ortamlarda kullanılmak gibi) de bulunur (2010, ss. 114-116).

Bu çalışma bu görüşlerin işğında, *sira* sözcüğüne eğilecektir. Ancak burada, bildiri metni sınırları göz önünde bulundurularak *sira* sözcüğünün bütün dilbilgisel görünümleri değil, zarf sınıfından *sira* sözcüğü ile zarf sınıfından *sira*'lı sözcük öbekleri ele alınacaktır. Çalışmada önce *sira* sözcüğünün anlamı, sonrasında zarf durumundaki veya zarflaştırıcı özellikteki *sira*'lı yapıların yapısal özellikleri, anamları, birliktelikleri, eşdizimlilikleri, sıklıklarını ve işlevsel özelliklerini üzerinde durulacaktır.

Türkçe Sözlük'te *sira* sözlükbirimi ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: "a. 1. Yan yana, art arda olan şey veya kimselerin tümü, dizi: "Şehir esnafi şekercisinden tutun da berberine kadar iki sira durup kendisini alkışladılar." - S. F. Abasianık 2. Bu biçimdeki topluluğun durumu: *Sirayı bozmayın*. 3. Belirli bir düzene ve niteliğe göre dizilme durumu: *Boy sırası. Yaş sırası*. 4. Bir şeye ayrılan, uygun görülen veya rastlayan zaman: "Bu sıradada yan odadan sesler gelmeye başlamıştı." - İ. O. Anar 5. Nöbet "Dalış sırası gene gelinceye dek o koca süngerden başka bir konudan söz etmedi." - Halikarnas Balıkçısı 6. Tahtadan oturak: "Oturacak yerler tahta sıralardan olur." - S. Birsel 7. Dershane, meclis vb. yerlerde kullanılan ve oturup yazı yazacak biçimde yapılan mobilya 8. Düzen: *Siraya girmek. Siraya dizilmek*. 9. Ardı, arkası, önü ve yanı kelimelerinden sonra gelerek tamlamalar kur'an ve "ardından, arkasından, öünden, yanından, beraberinde" anamlarında kullanılan bir söz: *Ardı sira gelmek. Arkası sira koşmak. Önü sira gitmek. Yani sira yürümek* (2011, s. 1098).

Görgülü gibi, *Türkçe Sözlük*'te *sira* sözcüğünün kökenbilgisile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu durum, sözcüğün Türkçe kabul edildiği biçiminde yorumlanabilir. Ancak kaynaklarda bu sözcüğün Yunanca olduğunu ilişkin görüşler ağırlıklıdır. Örneğin Şemseddin Sami, sözcüğün Yunanca olduğunu, Çağataycada da kullanıldığını, ancak bunun Rumcadan alıntı olmadığını, sözcüğün Eski Yunancada da var olduğunu ve her iki dilde de kullanılmasının "garip bir tesadüf" olduğunu söylemektedir (2010, s. 1071); S. Nişanyan sözcüğü Eski ve Yeni Yunancada kullanılan bir sözcük olarak değerlendirmektedir (2012, s. 555); N. Yüce, sözcüğün Yunancadan alıntı olabileceği görüşündedir (1973, s. 52). Ancak G. Mayer, *Türkçe İncelemeleri (Osmanlı Türkçesinin Sözvarlığındaki Yunanca ve Latince Ödünclemeler)* adlı çalışmasında, *sira* sözcüğüne yer vermemiştir (1998). G. Clauson'un ünlü sözlüğünde (1972) de *Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi* (7.-13. yy) adlı çalışmada (www.derlem.cu.edu.tr) da *sira* sözcüğü yoktur. Böylece sözcüğün en azından 13. yüzyıldan önce Türkçede kullanılmadığını anlıyoruz. Nitelikim sözcük Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde yoktur. B. Paçacıoğlu

sözcüğü 13.-16. yüzyıllar arasında yalnızca “sıra, dizi” anlamıyla ve Batı Türkçesi dışındaki bir iki eserde tespit etmiştir (2006, s. 484). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sözcük nadiren *sıra* “sıra, dizi” ve *sıra sıra* “sıra sıra, dizi dizi” biçiminde kullanılmıştır. F. K. TimurtAŞ’ın *Eski Türkiye Türkçesi* adlı çalışmasında *sıra* sözcüğü zarflaştırıcı bir birim olarak zarflar içinde de edatlar içinde de bulunmamaktadır (1994, ss. 92-110). *Sıra* sözcüğü zarf işlevli bir yapının içinde ancak 16. yüzyıldan itibaren sıkılıkla kullanılmaya başlamıştır: *sıra ile, ardi sıra, sıra vardi* (Adamaviç: 2009, s. 234, Tulum: 2011, ss. 1590-1591). Yapı olarak son derece ilginç olan *sıra vardi* zarfi *Tarama Sözlüğü’nde* de *sıra vardi* biçiminde ve “bir sıradı, sıravari” anlamıyla bir 16. yüzyıl metninden tanıklanmıştır. Buna göre, *sıra* sözcüğü Türkçede 13. yüzyıldan önce hiç kullanılmamış, 13.-16. yüzyıllar arasında daha çok “sıra, dizi, hat, satır” anlamında bir isim olarak, 16. yüzyıldan sonra ise isim olarak kullanılmak dışında zarf işlevli yapılar içinde kullanılmıştır. -*D Kü* ifadesi önce bir halk ağızı kullanılmışken, 17. yüzyıldan itibaren yazı diline geçmiş ve sonrasında bu yapıdan -*D Kü*’sıradı, -*mAsı* sırasında vb. alternatif yapılar gelişmiş olmalıdır. Biz göre yakını dönemlerde bu yapıların ortaya çıkmasında Arapçadan Türkçeye geçen *esna* sözcüğünün etkisi olduğunu, hatta *sıra* sözcüğünün *esna* sözcüğünün çevirisi gibi iş gördüğünü düşünüyoruz. Böylece özellikle Batı Türkçesinde 13. yüzyıldan başlayarak kullanılmaya başlayan *sıra* sözcüğü, değişmekte olan dilin kullanıcılarına *esna*’dan “daha Türkçe” gibi gelmiş olabilir. Benzer durum Osmanlı Türkçesinde kullanılan -*D Kü*’sıradı, -*mAsı* sırasında vb. yapılarla *esnasında* arasında da yaşanmış olabilir. Nitekim Şemseddin Sami *esnâ* için “ara, aralık, hengâm, sıra” anımlarını verdikten sonra sözcüğün kullanımı için *iş esnasında, esnâ-yi harbde, esnâ-yi ráhta* örneklerini sıralamıştır (2010, s. 314). *Türkçe Sözlük’te*, *esna* için “bir işin yapıldığı an, sıra”, *esnasında* için de “srasında, olduğu anda” anımları verilmiştir (2011, s. 819).

Sıra sözcüğü hangi sınıftan bir sözcüktür? *Türkçe Sözlük’te* *sıra* sözcüğü ancak ve yalnızca 9. anlamda zarf gibi betimlenmiştir. Oysa *sıra* ismi hem birtakım bağımlı biçimbirimlerle doğrudan zarf işlevli olarak kullanılmakta hem de başka sözcüklerle bağımlılık ve eşdizimlilik ilişkileri kurarak zarflaştırıcı bir bağımsız biçimbirim olmaktadır. Nitekim *Türkçe Sözlük’te* içinde *sıra* sözcüğü geçen zarf işlevli şu sözlükbirimler yer almaktadır: *aklı sıra* “aklinca”, *arada sıradı* “ara sıra”, *ara sıra* “seyrek olarak, arada bir, arada sıradı, bazen, bazı bazı, kimi vakit, kimi zaman, zaman zaman, anbean”, *ardı sıra* “ardınca”, *arkası sıra* “ardından, peşinden”, *bir sıra* “üst üste, ardi ardına”, *keyfi sıra* “birinin kendi istediği gibi”, *o sıradı* “İçinde bulunan zamanda”, *önü sıra* “önünden, çok uzak olmayan bir aralıkla”, *peşi sıra* “ardınca”, *sırtı sıra* “birinin arkasından, izinden”, *sıralı sırasız* “yer ve zaman uygunluğu gözetmeksızın”, *sıram sıram* “sırası geldikçe”, *sırasında* “gerekince, yerinde ve zamanında”, *sırasıyla* “sırası gelince, sırasına dikkat ederek, sıra izleyerek”, *yamı sıra* “birlikte, yanında, beraberinde”. Şemseddin Sami de sözcüğün bazı kullanımlarında “zarfiyyet” ifade ettiğini, “isimlere iltihak ederek bir nizam ve tertiple devam ve istimrar beyan ettiğini” dile getirmektedir (2010, s. 1071). (Öte yandan *Türkçe Sözlük’te* *sıralı* sözcüğü yalnızca sıfat olarak betimlenmiştir. Ancak *sıralı konuşma*, *sıralı ölüm* gibi yapılarda, *sıralı* sözcüğü *öl-* ve *konus-* fiilleriyle zarf ilişkisi içindedir. Ayrıca *Türkçe Sözlük’te* söz kalibi olarak betimlenen *sırasına göre* “durumun gerektirdiği gibi” ve *sırası gelmişken* “fırsat düşmüşken, söz bu konudayken” sözler de zarf işlevli olarak kullanılmaktadır.) Buna göre, acaba *sıra* sözcüğü -Türkçede son çekim edatlarının üzerine geldikleri birimleri zarflaştırdığı bilgisi göz önünde bulundurulursa- edat olarak değerlendirilebilir mi? *Sıra* sözcüğünün, bir ismin veya özellikle de -*D Kü* sıfat-filiinin sonuna eksiz olarak geldiği ve yapıyı zarflaştırdığı durumlarda “edat (/ ilgeç / sontaki)” olduğunu düşünen araştırmacılar vardır (Hacieminoglu: 1992, Li: 2004, Tor: 2014). Ancak edatlar çekime girme özelliklerini büyük ölçüde yitiren ve görevselleşen sözcüklerdir. Oysa, Türkiye Türkçesinde *sıra* sözcüğünün -*dığı sıradı, konuşması sırasında* örneklerinde olduğu gibi çekime girdiği durumlarda da yapıyı zarflaştırdığı görülmektedir. Ayrıca *sıra* sözcüğünün üzerine geldiği isim işlevli birimler de şimdilik durağan bir görünümde değildir. Böylece, öbek yapıdaki *sıra*’lı zarfların tamamını birden edat öbeği olarak değerlendirmek de olanaksız görülmektedir. Nitekim *Türkçe Sözlük’teki* “ardı, arkası, önü ve yanı kelimelerinden sonra gelerek tamlamalar kuran ve “ardından, arkasından, öňünden, yanından, beraberinde” anımlarında kullanılan bir *söz* ifadesi, ortaya çıkan yapının nasıl bir “tamlama” olduğunu da sözcüğün türünün ne olduğunu da tam olarak betimlenemediği anlamına gelmektedir. O hâlde

sıra sözcüğünün şimdilik edatlaşma eğiliminde bir sözcük olduğunu, *sıra*'nın işlevsel olarak son görünümüne ulaşmadığını, yapılaşma sürecinin devam ettiğini söylemekle yetineceğiz. *Sıra* sözcüğünün “sıra, dizi; satır” gibi anlamlarında isim sınıfından bir sözcük olmak dışında zarflaştıracı ve edatlaşma eğilimi gösteren bir sözcüğe dönüşmesinde Türkçede 13. yüzyıl itibarıyla kullanımı azalan başka bir edatin etkisini düşünen araştırmacılar da vardır (Tolkun: 2009, s. 228; Tor: 2014, s. 52). Bu edat “doğru; taraf” anlamını veren *sarı* > *sıhharı* edatıdır. Buna göre, *sıra* sözcüğü isim anımlarıyla Yunanca bir alıntı olabilir, ancak zarflaştıracı bir birime dönüşmesinde Türkçenin başka bir edatin etkisi olmuş olmalıdır. Bu etkileme ve etkilenmede “sıra dizi” anlamı ile “doğru, doğrultu” işlevi arasında bir ilgi kurulmuş olsa gerektir. G. Tor, Türkiye Türkçesindeki *aklı sıra* “aklı doğrultusunda” metaforik ifadesiyle öneklenibilecek bu ilgiyi daha da ileriye götürerek *sıra* “ilgeci”nin, *sarı* “ilgeci”nin göçüşmeye uğramış biçimini olabileceği görüşünü paylaşmıştır (2014, s. 57). Kaynaklarda bugün Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında ve Kıbrıs ağzında kullanılan -*D ɻ sıra* (> -*D ɻs ɻA*), -*ns ɻAk*, -*ns ɻA*, -*s ɻAk* zarf-fiil ekleri de kökenbilgisel olarak *sıra* sözcüğüyle açıklanmaktadır (Yüce: 1973, Tor: 2014). İçinde *sıra* biçimbirimi geçen bu zarf-fiillerin kökenbilgisine yönelik açıklamalarla N. Hacieminoğlu'nun *sıra* edatıyla ilgili olarak verdiği “Osmanlıcada kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde daha çok halk dili ve edebiyatında kullanılmaktadır.” bilgisi (1992, s. 81) de birbirini destekler niteliktir.

Türkiye Türkçesinde zarf işlevli *sıra* sözcüğünün kullanımları ve *sıra* ile zarflaşan sözlerin genel görünümü nedir? *Sıra*'lı zarflarda nasıl bir sistematikten söz edilebilir? *Sıra*'nın Türkiye Türkçesinin genel dilbilgisi ağına benzeyen veya benzemeyen özellikleri nelerdir? Bu sorulara cevap bulmak üzere Türkiye Türkçesinden bazı edebi metinleri *sıra* esaslı olarak taradık ve şu veriyle karşılaştık:

2. İnceleme

2.1. *Sıra*'lı Zarfların Yapısal ve Anlamsal Özellikleri

2.1.1. Sözcük Görünümlü *Sıra*'lı Zarflar

sıradan “bildik, bayağı, önelsiz” (1 kez): *Ne yapıp yapıp, en güzel şeyleri bile sıradan bulmanın, hattâ çırキンleşmenin bir yolunu buluruz çögümüz.* MUBDA, s. 224.

sırayla “belli bir sıra hâlinde; belli bir sıra gözeterek” (4 kez): *Altı kişilik hıtre azmanı oda. Sonra onun yanında on dört kişilik miniskül koğuş. Her ikisinin de kapıları sırayla yemek yedikleri dört masalı bir sahanlığa açılırdı.* ÇABAG, s. 47; *Koridorda yana doğru sürülererek açılan, üstlerinde iki yumruk bityüklüğünde asma kilit asılı, kocaman demir kapilar uzanırdu sırayla.* ÇABAG, s. 93; *Sizin odayı kızlar yine kendileri temizliyorlar. Her gün birisi yapıyor, sırayla.* FÇUV, s. 70; *Yemeği o dağıtıyor artık. Sizin kızlar da yardım ediyorlar. Sırayla dağıtıyorlar.* FÇUV, s. 75.

2.1.2. Sözcük Öbeği Görünümlü *Sıra*'lı Zarflar

2.1.2.1. “isim + iyelik eki sıra” Yapısında Olanlar

Sıra sözcüğünün edat olduğunu kabul eden görüşler temel alındığında, bu yapıyı “edat öbeği” olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır. Ancak, edatlar her türden ismin üzerine gelebilirken, buradaki sıra sözcüğünün üzerine geldiği isimlerin de sınırlı bir görünüm sunması, “isim + iyelik eki sıra” yapısının edat öbeğinden çok söz kalibi olarak değerlendirilmesi gerektiği izlenimini doğurmaktadır. Bu sınırlı görünümler şunlardır:

+(*n*) *ı yanı sıra* “o şey veya durumla paralel olarak, o şey veya durumla birlikte” (5 kez): *Birçok namuslu profesörün yanı sıra, başta politikacılar olmak üzere yiğinla da namussuz var.* MUBDA, s. 111; *Bu filmdede, unutulmaz Bogart'ın yanı sıra, yaşlı bir aktör, yardımcı oyuncu Oscar'ını almıştı Walter Huston... ADY, s. 36; *Sizin filmde, kırksal kesimin tüm sorunlarıyla kent uygarlığının yanı sıra var olduğu, bazen bu iki kesimin, gecekondularında olduğu gibi, yan yana yaşadığı bir ülke, kuşkusuz Alman toplumundan çok farklı.* Bizde bu tür arkaik yaşama biçimleri çoktan öldü. ADY, s. 73; *Filmde babanın işlenmesini, onun temsil ettiği insanların, hallan bilincaltıyla, ruhbilimsel derinliğiyle ortaya çıkmasına yönelik biçimde ele almış olabiliriz. Bu da, doğallıkla, bazı gözlemlerinin yanı sıra, ona yüklediğimiz bazı özel ilklerin belirmesine yol açmıştır.* ADY, s. 152; *Sinema hevesinin, artist olmak merakanın ne olduğunu bilirlerdi.. Öylesine çeşitlilikte ki zaten katılımların meslekleri.. Lise, Üniversite, yüksek okul öğrencilerinin yanı sıra, muhasebeciden mobilyacıya, reklâmcıdan tezgâhta, şoförden şarkıcıya dek..* ADY, s. 220.*

Yan sözcüğünün 3. tekil kişi iyelik ekiyle kılıplaştığı bu kullanımında, *sıra* sözcüğü ilk anlamından uzaklaşmıştır. Türkiye Türkçesinde “yanımca, ben ve o (onlar) yan yana bir

sıra oluşturarak, ben ve o (onlar) yan yana bir dizi hâlinde” anlamı veren *yanım sıra* kullanımı da olasıdır. Bu kullanımla ilgili olarak metinlerde herhangi bir örnekle karşılaşılmamıştır. *Yanim sıra* kullanımı, *sıra*'nın ilk anlamanın korunması bakımından dikkate degerdir.

aklı sıra “aklında sıraladığı görüşlerden en az birine göre, aklı doğrultusunda” (1 kez). *Bakalum ne halt edecek.. Biz onu sapa oturma, derken o bize nanık yapmaya kalkmış aklı sıra. Mahkemelerde de öylesine savunuyor ki kendisini bayğı zor durumda kalyor savcılara yargıçlar.* ÇABAG, s. 205. Bu kullanım “Görüşler akılda sıralı hâldedirler, sırayla dizilirler.” biçimindeki metaforik bir algıyı yansıtmaktadır ve tam olarak kalipsöze dönüşmüştür. Bu, *akıl* sözcüğünde yer alan iyelik ekinin geriye doğru kurması gereken ilginin zayıflamış hatta kopmuş olmasından kaynaklanmaktadır. R. Hudson, Sözcük Grameri çalışmaları sonucunda elde edilen bulguların bilişsel anlambilim çalışmaları için de veri oluşturacağını söylemektedir. O'na göre, dili nasıl kullandığımız sorusu ile nasıl düşündüğümüz sorusu bilişsel bilimlerle dilbilimi birbirine yaklaşımaktadır (2010, s. 8). Türkiye Türkçesindeki *aklı sıra* (veya *aklim sıra*, *aklin sıra*, *aklimiz sıra*, *aklimiz sıra*, *akilları sıra*) kullanımı, bu görüşü destekler niteliktedir.

birbiri ardi sıra “biri diğerinin ardından gelerek, biri diğeriley art arda ve bir sıra oluşturacak biçimde, arka arkaya” (1 kez): *Son aylarda kimi genç yönetmenlerin ilk ya da ikinci filmleri birbiri ardi sıra gösterime girdi ve hemen ilgi çekti. Hatta bir “Genç Türk Sineması” alamundan söz edenler bile oldu.* ADY, s. 125.

2.1.2.2. İkileme Yapısında Olanlar

Bu tür kullanımında *sıra* sözcüğünün daha çok *ara* sözcüğüyle eşdizimliliği söz konusudur. Anlam olarak *sıra* sözcüğüne benzemeyen *ara* ile oluşan bu birliktelik son derece ilginçtir. Yapı genellikle ya *ara sıra* veya *arada sıradı* biçiminde ortaya çıkmaktadır:

ara sıra “seyrek olarak, arada bir, arada sıradı, bazen, bazı bazi, bazı zamanlar, kimi zaman, zaman zaman”: Metinlerde 29 kez kullanıldığı tespit edilen bu kullanımda sürecin kendisi ön plana çıkarılmışken, bu kullanımın alternatif gibi görünen *arada sıradı*'da ise süreç bir referans noktası olarak algılanmıştır: *Abidin Dino'nunki kadar biçimli olan elini, delik deşik izlenimini veren yanına koyar, bir türlü söylerdi ara sıra: (...) MUBDA, s. 173; Ama hepimiz içerken, o da sarhoş olmak kararını verirdi ara sıra.* MUBDA, s. 227; *Ancak bana hazır hazır bakar, içini çeker, "sana çok acıyorum, lazım" derdi ara sıra.* MUBDA, s. 113, *Ara sıra beni iyi bir lokantaya yemeğe götürürdü.* MUBDA, s. 210; *Ara sıra da gericilerle kavgaya çıkardım salt içim biraz rahat etsin diye* MUBDA, s. 288; *Ara sıra denizin üstündede de yürüyor, / Hopluyor zipliyor / Onlarla birlikte.* MUBDA, s. 70, *Ara sıra laf atanlar olurdu.* MUBDA, s. 153; *Ara sıra ortaya çıkan davranış bozukluklarını da hoşgörülüye karşılamah.* MUBDA, s. 59; *Ara sıra, durup dururken, bir ya da iki dizeli küçük şiirler söyleyiverirdi sadece.* MUBDA, s. 226; *Arif Dino (...) Adana'da faytonla gezinirken, babası, karşılarında oturan oğullarını göstererek, "hanım, ben bu çocukta ara sıra zekâ kavılcımları görür gibi oluyorum" demis.* MUBDA, s. 226; *Babam görüğe gelmeyeince annem çok üzildi. Eskiden hiç aksatmadı. Şimdi ara sıra gelmiyor. Keşke bugün gelseymi. Annem de çok bekledi.* FÇUV, s. 18; *Bazen gözümüzü kapudaki deliğe uydurup akşam göğüne bakınaya çalışıyoruz. Bir yıldız görevileyorum ara sıra.* FÇUV, s. 50; *Ben bu dili tamamıyla unuttum; ama o, Ermenice sözcükleri anımsar, şakalaşmak için kullanırdı ara sıra.* MUBDA, s. 136; *Canım ciğerim kardeşim, aşk tutkusunun ara sıra kanlı olabilen kayasıya savaşına sürükləmenin sahiden de yolu yoktu.* MUBDA, s. 238; *Cünkü herkesin ara sıra yoğun mutluluk anları vardır ama, sürekli olarak kişisel mutluluk pesinden koşmak, bir kepazelikten başka bir şey değildir.* MUBDA, s. 58; *Eski okulumun çok iyi bir kitaplığı olduğu için, ara sıra kitap almaya giderdim oraya.* MUBDA, s. 247; *Geceleri, ara sıra alarm veriliş, herkesin sigınaklara inmesi istenildi.* MUBDA, s. 191; *Gelgelelim, böylesine açık seçik bir biçimde yadsıdıgı kadınlığı, ara sıra ortaya çıkmıştı.* MUBDA, s. 202; *Gelgelelim, TV'lerde, ara sıra çok eğlendirici durumlarla karşılaşlığımız da oluyor: (...) MUBDA, s. 42; Her gece başka bir arkadaşının evinde, ara sıra da benim otel odamda kalırdı.* MUBDA, s. 254; *Kendisi hep içerдейdi ama, şiirleri hapsihaneden kaçardı ara sıra.* MUBDA, s. 243; *O, yırtılan her bir parçayı dikkatle izliyordu. Ara sıra biraz bitüpük bir parça kopacak olursa, "Şu parçayı tekrar böl," diye işaret ediyordu.* FÇUV, s. 35; *Onu, güzel olan Aurelien adıyla çağırırmaz, kılıçmsercesine Grifouillard soyadımı kullanırdı genellikle. Ara sıra da fena eziyet ederdi adamcağıza.* MUBDA, s. 16; *Radyoda ney dinlemiştim ara sıra; ama onun neyinden çıkan ses bambaşkayıd.* MUBDA, s. 230; *Şefika, volkanik patlamalarında bana kayasıya saldırdı ara sıra.* MUBDA, s. 116; *Tipik ara sıra akşamları bir iki kadeh içen adama alkol bir keyif olduğu gibi.* MUBDA, s. 47; *Uyuqlarken, ara sıra kayaklıyor, nerdeyse uzanacak kadar yer buluyordum kendime.* MUBDA, s. 195; *Yaklaşan ölümünden hiç laf etmez; ancak bir kara mızah ustası olduğu için, bu konuda güldürülçü çeşitlemeler yapardı ara sıra.* MUBDA, s. 65; *Yazarlarla yapılanlar birbirine karıştırıyordu ara sıra.* MUBDA, s. 200.

arada sıradı “seyrek olarak, arada bir, arada sıradı, bazen, bazı bazi, bazı zamanlar, kimi zaman, zaman zaman” (bk. ve krş. *ara sıra*): (12 kez): (...) kelimelere karıştırarak yazdığım için; ağızın yan açık, dilim dişlerimin arasına sıkışmış, biraz da dışarı çıkmış vaziyette, durup dinlenmeden yazdığını için, *arada sıradı* yumruklarını sıkıp, masaya vurarak ve tündedigim iskemlede, tutulan bacaklarının sizisi geçsin diye, iki yana sallanarak (...) işte böyle çığın bir tempoda yazdığını için, roman çok lasa bir sürede tamamlandı; üç büyük ayda! EIKDA, s. 107; *Adam karantina koğuşunda koyu, demli çayını içiyordu.* *Arada sıradı* eli başına gidiyordu. ÇABAG, s. 109; *Arada sıradı* başımı

kaldırıp gökyüzüne baktı. Beyaz beyaz bulutlarla alabildiğine geniş, alabildiğine maviydi gölüyü. ÇABAG, s. 208; - Arada sıradı birileri telefonla tehdit ediyorlar. Daha önce de söylemiştim sana... ÇABAG, s. 74; Arada sıradı kalkıp, başcumdaki küçük masanın üzerinde duran kâğıda notlar atıyordu. EIKDA, s. 147; Arada sıradı Rıza Efendi, bağ bahçe sahipleri köylüler ve balıkçularla yaptığı sohbetlerde, neş'e karınları buluyorum, (...) EIKDA, s. 226; -Aralarından otlarla dolu daracık yolların geçtiği mezarlar.. Üst üste mezarlar... Alt alta mezarlar... Kocaman kocaman mezarlar... Küçük küçük mezarlardı... Ve losluk. Ve eski yazılı eski mezarlar ve arada sıradı yeni yazılı yeni mezarlar... ÇABAG, s. 82; Kadın, adamın mezarları... Ve losluk. Ve eski yazılı eski mezarlar ve arada sıradı yeni yazılı yeni mezarlar... ÇABAG, s. 82; Kadın, adamın mezarlarına çiplak ayağıyla yeri hafifçe iterek salıncağı bir öne, bir geriye sallıyor, öteki bacagı arada sıradı adamın bacagına yanında dokunuyordu. ÇABAG, s. 122; Müziğin türü mü, sanatçıların sesleri mi, yoksa arada sıradı kulağıma çarpan cümleler mi beni bu hâle getiriyor, bilmem. EIKDA, s. 226; Sırı, dinlerken mutlaka bir dergi karıştırın ve bana bakanmayı âdet edinmişti, arada sıradı sorduğu sorulardan, yahut yaptığı eleştirlilerden kulağının bende olduğunu, biliyordum. EIKDA, s. 104; Şimdi, onu biraz canlandırmak için Bütük Umutsuz'dan söz etmek isterdim, babam, konuştu: (...) / Ya ben neyim Mevsim, iş adamı! Biraz Önce elimdeki konyak kadehi idi, süt bardağı değil, şu salonda bazen poker çevrilir ve ben arada sıradı giderim gece kultüplerine? EIKDA, s. 19; Zaman zaman, benim gibi, çok ödünlü vermek zorunda kalırsınız. Önemli olan, makinayı elden bırakmamak, arada sıradı da olsa, isteneni yapabilmektir. ADY, s. 28.

Arada sıradı ikilemesi yalnızca 1 kez pek sözcüğüyle pekiştirilmiştir. Böylece ortaya çıkan anlam “çok seyrek olarak, nadir zamanlarda” biçimindedir: Faruk Bey'e, bir tablo satın almak istediğimi söyledi. / -Satmaz, dedi.. Hiç resim satmaz! Pek arada sıradı, gönlünün çektiğine, hediye eder. Burada aslı olanlara dokunmaz da, bir başka örneğini yapıp, verir. EIKDA, s. 275.

sıra sıra “sıra oluşturarak, dizi dizi”: 1 kez tanıklanan bu kullanımda, sıra sözcüğünün ilk anlamı söz konusudur: Sıra sıra uzanan konuşma kabinlerinden birinin numarasını vermişlerdi, oraya girmişi. ÇABAG, s. 62.

2.1.2.3. İsim Tamlaması Yapısında Olanlar

Bunlar genel olarak *belirtisiz tamlayan + sırasında* yapısındadır. Tamlayan durumundaki isim ögesi genellikle bir eylem, oluş, hareket izi taşırlı, kimi kullanımlarda bir durum söz konusudur. İşte sıra sözcüğü de o eylem, oluş ve harekete zamansal veya duruma olgusal bir paralellik belirtir. Paralelliğin dilbilgisel izi sıra sözcüğünün yanı sıra +da kalma / bulunma durum ekidir. Bu kullanım İngilizcedeki *while* cümle başı bağlacıyla kurulan zaman yan cümleleriyle benzerlik göstermektedir. Öte yandan bu kullanım, Türkçedeki -ken zarf-fıllı yapılarla da eş görünümündedir:

albayların gidişiyle oluşan özgürlük havası sırasında = albayların gidişiyle oluşan özgürlük havası eserken,

hipnotik uykuya sırasında = hypnotik uykuya uyurken

benim rahatsızlığım sırasında = ben rahatsızken gibi.

Taranan metinlerde bu yapıda 41 örnek tespit edilmiştir: *Albaylar döneminde Yunan halkın zor koşullarda yaratıcı olmak geleneksel tutumu sayesinde sinemanın yine önemli filmler verdiği, albayların gidişiyle oluşan özgürlük havası sırasında ise Yunan sinemacılarının bu özgürlüğün ve onun getirdiği politik sinemayı abartarak bir slogan sanatı* na saptıklarını söylüyor Ferris. ADY, s. 61; Anlattıklarımın hiç birinden Erdal'ın haberi yoktu, o ve Işık beni ağızı açık dindlediler, sonunda Erdal: / -Kızım sen rüyailere karışmışsun!, dedi.. Bir doktora görünseñen iyi olur. / -Hayır, dedi Ömer, olayda bir trans var, hekim değil, size belki iyi hipnotizma yapabilen bir operatör gereklidir. Hipnotik uykuya sırasında bilinçaltıñ... / Erdal: / -O zaman psikiyatrisi, dedi., hekimden şاشma, büsbütün turlatırsın. EIKDA, s. 291; Artık gülümsemeyi denemedim bile, sıkılıyordum, izah etmeye çalıştım: / -Özgün bir ürünü meydana getiren kişi ile, nesnesi, yapım sırasında bir olurlar, tekdeşir, özdeşleşirler. EIKDA, s. 157; -Babaannem de gelecek mi? / -Haa mesele bu mu?.. Hayır, gelmeyecek! Onun görevi bitti artık, benim rahatsızlığım sırasında baktı sana, artık iyiyim ve döndüm. Bundan sonra, ikimiz beraber yaşayacağız. EIKDA, s. 26; Bazlarına göre kurgu bir filmi ikinci kez yaratır. Kurgunun önemini elbette yadsıtmıyorum, ama benim için aslolan filmin daha çekim sırasında saptadığım ritmidir, tadıdır... Bunu çekim sırasında yapamamışsam, sonradan olmaz. ADY, s. 139; Bazlarına göre kurgu bir filmi ikinci kez yaratır. Kurgunun önemini elbette yadsıtmıyorum, ama benim için aslolan filmin daha çekim sırasında saptadığım ritmidir, tadıdır... Bunu çekim sırasında yapamamışsam, sonradan olmaz. ADY, s. 139; 1979'da bir turist grubuyla Rusya'ya yaptığı bir haftalık gezi sırasında, kaldırımlarda müsteri bekleyen güzel Rus kızlarını görmüştüm. MUBDA, s. 258; Bu bölümde yer alan 20 kadar konuşma, gerçekten de dünya sinemasının en önemli kimi yapılmıştır. Bazlarıyla ülkemize yaptıkları ziyaret sırasında konuşmuşuz: Robbe-Grillet, Pasolini, Varda, Lattuada, Lelouch, Kazan, Carne, Tavernier, Hauff gibi.. Kimilerini duş şenliklerde yakalayıp konuşmaya ikna edebilmiş: artık yaşamyıyan Wyler, Hitchcock, Donskoy ve Truffaut, veya Leone, Kurosawa, İbrahimov, Solanas gibi... ADY, s. 9; Bir karatahtıyla yollara düşüğü bu seferberlik sırasında, ömrünün en keyifli anlarını yaşadı herhalde. MUBDA, s. 159; Bu arada, bu toplumun, bütün o -ilerlemiş görüntüüsü ardında saldırgan yanları da olduğunu, çevirim sırasında “pis yabancılar” diyen, düşmanca davranışları kişilerle karşılaşlığını da belirteyim. ADY, s. 110; Bu konuşmalar sırasında, Halide Edip'in, onlara yüz vermeden bile, birçok erkeğin aklını başından aldığını, onlara tamamıyla egemen olduğunu anladım. MUBDA, s. 203; Bunu sanki hissedilen Refet Paşa, bana yaptığı kur sırasında, ilkin o kompleksten kurtarmak istedİ beni. MUBDA, s. 139; Bu proje, “Küçük Ağa”nın çekimi sırasında oluştu. Tarık Buğra Bey, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasıyla ilgili bir proje tasarlıyordu, bunu o zamanki TRT yöneticileriyle konuşup prensip anlaşmasına vardular. ADY, s. 166; Bu uçuş sırasında da birçok kişi düşüp yaralandığı, hattâ ölenler bile olduğu için, havada kaymak yasaklandı daha sonraları. MUBDA, s. 127;

filmle, okulun kamera bölümünü başarıyla bitiriyor ve hemen ardından yönetmenlik bölümünde başlıyor. Ismini asıl duyuran, iki yıl kadar önce Kirk Douglas'in Lodz sinema okulumu özel olarak ziyareti sırasında çektiği bir belge-film oluyor. ADY, s. 94; Fransız Devrimi sırasında yaşayan inlü Thomas Paine'in MUBDA, s. 260; Gerisini bırakalım, Cannes'da bir yemek sırasında bir süre, (Donskoy, yabancı dil bilmediği için) bir Rus hanım çevirmen aracılığıyla konuşduğumuz inlü yönetmenin kendisi tamamlaşın. ADY, s. 37; Hastı korku içindeydi. Derdini doktora uzun uzun anlattı. Muayene sırasında bile sormadan duramıyordu: "Hastalığım ciddi olarak, çok tehlaklı mı?" ABBYS, s. 43. İlk çeviri sırasında, Sabahattin "burakmiyorsun ki, senin şu sevgili Shakespeare'ini daha güzel yapayım" derdi. MUBDA, s. 86; İşte bu yasak sırasında Bektaş'ı raka içeren yakalamışlar, kadi huzuruna çıkarmayılar. ABBYS, s. 126, Kafamda ilk öykü bir Apollon ve Desne öyküsüydü. Bilirsiniz, Apollon kaza aşık olur, peşinden koşar, tam yakalandığı sırada bir defne dalına dönüşür. Ama yapım sırasında böyle baskilar ve etkiler oldu ki üzerinde, biraz komik olsun, biraz erotik olsun derken, tam istedigim öyküyü anlatamadım. ADY, s. 145; Kirk yıllık öğretmenliğin sırasında sunu anladım ki, (...) MUBDA, s. 179, Meğer sol gözümün korneası yırtılmış Laser ile dikildi. Bu dikkis sırasında, gördüğüm ışıkların ve renklerin güzellikini anlatamam. MUBDA, s. 22; Mideme duşkunlığını bilen Bodrumlu arkadaşlarım, tifom sırasında maneviyat bozulmasın diye, beni hem diyeteye uygun, hem de lezzetli çorbalar, yağsız batık bugulamalarıyla besledikleri, başucumda nöbetleşerek bekledikleri hâlde, tifom çok eğlenceli geçmemiştir. MUBDA, s. 18; Mina'nın, Mekke'de hac sırasında şeytanı taşlandığı çadırlarda yanarak ya da izdihamda tünelerde ezilerek yüzlerce Müslüman'ın olduğu Mina Dağıyla uzaktan yakından hiçbir ilişkisi olmadığı hemen bildirmek isterim. MUBDA, s. 95; Ne acıdır ki, eşsiz bir delikanlı olan Sinan Cemgil, 12 Mart 1971 darbesi sırasında Nurhak dağlarında jandarmalar tarafından vuruldu. MUBDA, s. 276, Nitekim, bir dünya kupası sırasında, bir maçın filmini çekmiş ve (...) MUBDA, s. 223, 12 Eylül rejimi sırasında, blucinlerin tehlaklı komünist eğilimlerin bir belirtisi olmakla suçlanıp yasaklanmasına da hâlâ şaşıyorum. MUBDA, s. 41; Otelimin çevresinde bir yoğun kilise vardı ve alarm sırasında kiliselerin hepsi "glas" denilen o çok ağır tempolu ve eitaleyici ölüm çanları çalmaları beni korkutacağımı, garip bir yaşama sevinci verirdi bana. MUBDA, s. 191; (...) "Öldürünceye Kadar"da yine Bette Davis'in ölmekte olan kocasının yalvarışlarına alırdımadan, koltuğunda, kimittüsüz oturduğu o çıldırtıcı sahneler, "Mrs. Miniver"de, dünyanın öbür varışını sarsan bir savaş sırasında kendi gündelik yaşamalarını sürdürden bir İngiliz ailesine, (...) ADY, s. 18, Paris'teki o dokuz ay sırasında aipayı saplantılarla kapılıyordum. MUBDA, s. 191, Proje bana verilince Tank Buğra ile yeniden gözden geçirildik. Cekim sırasında da Tarık Bey sıklıkla bulunu, küçük değişiklikler yaptı. Tam bir işbirliği oldu aramızda. ADY, s. 158; Rusya'ya giden Türklerin, yolları Baku'dan (Azerbaycan'ın başkenti) geçmese bile, Azerbaycanlı Türklerle rastlamamaları ve bu rastlantılarda onlardan sinsicak, içten bir ilgi görmemeleri olağansız. Moskova film senliği sırasında bu ilgisi çok yakından gördük; (...) ADY, s. 47; Savaş sırasında bir grupta Meksika'ya gitti, 2 dilden (İspanyolca ve İngilizce) bir film çektil. ADY, s. 174; Sinema, önemli bir propaganda, etkileme, güçlü bir mücadele aracıdır. Savaş sırasında, faşizmin çizmesine karşı savaşan bütün ülkelerde, halka gerekli moralin verilmesi için büyük katkısı olmuştur. ADY, s. 38, Siyasal bir film.. Ne demek bu? Genelde siyaseti ya da siyasal bir konuyu ele alan filmlere siyasal yaftası yapıstırılıyor. Örneğin "Tangolar" İtalya, Fransa, İspanya gibi ülkelerde Dünya Savaşı ya da ic savaş sırasında yapılmış onca arıtı-faşist filmden daha siyasal bir film değil. ADY, s. 76; Türkiye İşçi Partisi'nin Bursa kongresi sırasında bir faşist grubun saldırısına uğramıştı. MUBDA, s. 294; Ülkemin tarihinde büyük bir avıp saydığım Varlık Vergisi sırasında anneme hayran kalmışım; (...) MUBDA, s. 114; Yanılmıyorsam bes gün süren bu Marsilya-İstanbul yolculuğu sırasında, Mazhar Osman beni görür görmez, gözlerini bana diki. MUBDA, s. 128; Yarışı, Kari, öbür yarısı ise Groucho Marx'çı türlü şakaların konusu olan, Amerikan üniversitelerindeki hareketler sırasında adı diğer Marx'la birlikte gençlerin ağızından düşmeyen Groucho, yılların ötesinden gelen burlesk sineması ve keskin esprileriyle, genç kuşakları da gönlünde taht kurmasını biliyordu. ADY, s. 231.

2.1.2.4. Sıfat Tamlaması Yapısında Olanlar

2.1.2.4.1. işaret sıfatı + sira(lar)(da)

Bu tür yapılarda *sıra*'nın zamansal olarak paralelinde olduğu eyleme, oluşa veya harekete veya olgusal olarak paralelinde olduğu duruma işaret sıflarıyla bir gönderim söz konusudur. Bu paralellikler *+da kalma / bulunma* durum ekiyle dilbilgiselleşmektedir. Türkçede *bu*, *şu* ve *o* işaret sıflarıyla gönderimlerin niteliği değişmekte, ya öngönderim veya artgonderim özelliği ortaya çıkmaktadır. Böylece *görece uzak* veya *görece yakın* zamanda gerçekleşen eylem, oluş, hareket veya duruma paralellik söz konusu olmaktadır. Ancak *İşaret sıfatı + sira(lar)(da)* yapısında yer alan *bu*, *şu* ve *o* sıflarının gönderim özellikleri bakımından birbirlerinden çok da farklı olmadıkları, genel olarak yalnızca birbirlerine alternatif oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte yoğunluklu kullanım *o sirada* biçimindedir. Bu da *o sirada*'nın kalıplasmaya olan eğilimini göstermektedir. Öte yandan, isim durumundaki *sıra* sözcüğünün tekil ve çoğul kullanımıyla ortaya çıkan fark da yorumda değerlendir. Bizce örneğin *o sirada* yapısı tam bir paralelliğe işaret ederken, *o sıralarda* yapısı yaklaşık bir paralellik ifade etmektedir. Tam paralellik hatta kesin paralellik *tam, işte* veya *iste tam* *sözcükleriyle* daha belirgin bir görünüm almaktadır. *İşte bu sıralarda* veya *iste tam o sıralarda* kullanımlarında ise *+lar* çoğul ekiyle ortaya çıkan yaklaşılık durumu, *tam* ve *iste* sözcükleriyle nötürlenmekte, anlam sırasıyla *bu sirada* ve *o sirada* ile aynı olmaktadır. Yaklaşık paralellik söz konusu olduğunda *şu sıralar* örneğinde olduğu gibi, *+da kalma / bulunma* durum eki de kullanılmazsa, *sıra*'nın zamansal olarak paralelinde olduğu eylem, oluş

veya hareket veya olgusal olarak paralelinde olduğu durum belirsizleşmekte hatta silikleşmektedir:

bu sırada “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma paralel zamanda” (8 kez): Bir vatandaş, odalarдан birisinin önünde, ellerini kavuşturmuş, boyununu bükmiş, bekliyor. Sıre belli değil... *Bu sırada* müdür bey teftiş gezisinde... Boynu büükük vatandaşça soruyor: “Niye bekliyorsunuz? Girsene!” ABBYS, s. 148; *Bu sırada* çevirdiğim “Gökkuşağı” adlı filmim dolayısıyle, filmi görmüş olan Amerikan Başkanı Roosevelt’den aldığım takdir mektubu, umutamıyaçığım unılardan biridir bu konuda. ADY, s. 38; Devam ediyordu dostum: “Yurtdışına bir iş yolculuğu yaptım bu sırada... Bir ay gecem ve gündüzüm, iş konularıyla doldu. (...)” ABBYS, s. 67; Geçen yıl İtalya'nın dünyaca ünlü Floransa kentinin, her biri şehircilik ve mimari şaheseri olan sokaklarımı geziyorduk. *Bu sırada* bir anda kendimden geçtim. Sanki zaman tüneline girmiştim. ABBYS, s. 132; İmparatorluk Viyanasının büyük aktörlerinden Schröder, sokakta bir arkadaşı ile geziniyor. *Bu sırada* gördüğü bir dilenciye, aklı almadı büyülüklük bir sadaka veriyor. ABBYS, s. 10; İtalyan avukat Spantigati, ağır ceza mahkemesinde önemli bir konuşma yapıyor. *Bu sırada* müvekkili, kendisine işaret ederek, hakimlerden birisinin uyuduğunu gösteriyor. ABBYS, s. 34; Kafa sahiben hızlı mı çalışıyor *bu sırada*? Hayatının yarısını, o yirmi dakikada yaşadığımı sanıyorum. ABBYS, s. 124; Kitaplarımı sana bırakmak, en güzel hayalimdi. Ancak gittiğim anlaşıldıktan sonra, evime girip talan edeceklerini tahmin ediyorum. Zavallilar, aradıklarını hiç bulamayacaklar. Fakat *bu sırada* pek çok kitap kaybolabilir, zarara uğrayabilir. EIKDA, s. 312.

o sırada “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma paralel zamanda” (65 kez): Adaların ıssız kayalık kıyılarını severdim en çok. *O sırada* giyilen ince yünden yapılmış etekli mayolar bir türlü kurumazdı üstümde. MUBDA, s. 41; Adam bayırdañ kiyiya inmeye başlamıştı. İndi, indi. *O sırada* bir ses duydu uzakta: / -Dondurmaaa kaymak. ÇABAG, s. 17; Akşam üzeri, Erdal işte *sırada*-yeşil minderin üzerine uzanmış uyurken, Selin, *o sırada* mutfapta makarna hazırlıyor ve Ayten Esen Reklâm'a bilmem kaçınıcı istifa dilekçesini yazmış, işte tam *o sırada* telefon çalmış. Selin, açmış, Zeki imiş arayan, Zeki! EIKDA, s. 118; Ama vaktinden önce Cumhuriyetçi olduğu için, *o sırada* büyük bir onur sayılan bu görevi kabul etmemiş. MUBDA, s. 126; Ama, gözleri hüzünlü, bu iri yarı esmer kadına çok geçmeden isindim. Neden derseniz, 12 Mart döneminin en korkunç günleri *o sırada* ve Dominique Eluard, sanki Türkmen gibi ya da Türkiye'de yillarca yaşamış gibi, bizlerin acılarını paylaştı, (...). MUBDA, s. 16; Annem biraz ferahlamış gibi idi. “Anlaşıldı,” dedi duyulur duyulmaz. *O sırada* şisman ağabey geri geldi. “Zarfın sobaya atılıp atılmadığını bakılıp bakılmadığını bakılmıştır,” diyerek yerine geçti. FÇUV, s. 39; Babam, safliğinden örnekler sıralarken, ben içimden para hesabı yapıyordum. “Kira, evde yemek, evin türlü ihtiyaçları, aman çocukların maaşını kesmeyeşim.” diye düşünüyordum. *O sırada* babam: -Ya para meselesi., diye sordu., paran yetecek mi? / Şu anda onu düşünüyordum... dedim, ister istemez (...), dedi. EIKDA, s. 53; Ben de *o sırada* bir yalan wydurup, büyük bir şışe içtiğimi söyleyemedim. MUBDA, s. 52; Ben ise, *o sırada* henüz takna dış kullanmadığım hâlde, adama acidim. MUBDA, s. 301; Ben *o sırada* Amerika'da bulunan Niyazi Berkes'in vekiliydim. MUBDA, s. 179; Beyaz saçlı amca kitabı yurtmaya çalışıp da yırtamayınca daha beter öşkelendi. *O sırada* Zeynep yine elini kaldırıldı. Bir şey açıklamak istediği söyledi. FÇUV, s. 34; 1964'de, Sabahattin, Cevat Çapıcı ve eşi Gönül ile *o sırada* Marmaris'te oturan Can Yücel'le söylemiştirdi. MUBDA, s. 238; 1977 de EYLİL sonu emekli oldum. Emeklilik yaşı öğretim üyeleri için yetnişti *o sırada*. Bense gitmemiz, (...) MUBDA, s. 14; Bir bakarsınız siz de altmış beş yaşına gelmişsiniz. İşte yaşıllık *o sırada* başlar. MUBDA, s. 275; Buna inanmak zor ama, Mehmet Ali solcu değildi *o sırada*. MUBDA, s. 192; Bunun üzerine *o sırada* on iki yaşında olan annem zorlu bir çare bulmuş. MUBDA, s. 120; Bu sahnenin tam anlamını anlayamamışım *o sırada*. MUBDA, s. 242; Bütün olan annem bir çare bulmuş. MUBDA, s. 172; Bir meslektaşımızın cenazesinden sonra, *o sırada* Dekan olan arkadaşım rahmetli Mazhar Şevket İpşiroğlu'na bunu söylemiştim. MUBDA, s. 74; Bodrum'daydım *o sırada*. MUBDA, s. 292; (...) bu darbenin, bir kısım askerin değil, bütün milletin bir zaferi olduğuna inanmıştık *o sırada*. MUBDA, s. 275; Buna inanmak zor ama, Mehmet Ali solcu değildi *o sırada*. MUBDA, s. 192; Bunun üzerine *o sırada* on iki yaşında olan annem bir çare bulmuş. MUBDA, s. 120; Bu sahnenin tam anlamını anlayamamışım *o sırada*. MUBDA, s. 242; Bütün bunlar olurken lâfa hiç karışmayan annem Şefika, *o sırada* harekete geçti. MUBDA, s. 242; Canım sıkıldı. Neyse ki Selma Abla gülünç bir romanın bir parça okudu *o sırada*. FÇUV, s. 60; Cevat, yetmiş altı yaşında ve hastayı *o sırada*. MUBDA, s. 138; Çinkü *o sırada* iki hazırlık sınıfı vardı ve bizim okulda lise dört yıldır. MUBDA, s. 148; En yaşımız Mehmet Ali, en gençimiz de *o sırada* 67 yaşında olan İnsan Hakkı Derneği İstanbul Şubesini başkanı Emil Galip Sandalçı'ydı. MUBDA, s. 314; Falih Rıfkı ile *o sırada* Dahiliye Vekili yani İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya, bir iş için İstanbul'a geliyorlar birkaç günde. MUBDA, s. 144; Gene Yakup Kadri'nin açıkladığı gibi, *o sırada* Darülfünün'de müderristi. MUBDA, s. 213; Güneş alsın diye avluya çıkarmıştık onu. *O sırada* izerimizde büyük bir kuş uçmaya başladı. FÇUV, s. 93; Halet, *o sırada* Aydın'da hapiste ve benden haber bekleyen eşi Nail Çakırhan'a, “bir oğlumuz oldu” diyen bir telgraf çekmiş. MUBDA, s. 32; Hattâ lise kısmında, velilerinden izin kağıdı getiren öğrenciler, eğer *o sırada* dersleri yoksa, yedide geri dönmek şartıyla okulun dışına da çıkabilirlerdi. MUBDA, s. 149; Hoşuma gideceğini bildiğinden, bu trajik öyküyü *hemen o sırada* uydurmıştı. MUBDA, s. 230; Işıklarla renkler öyle görkemliydi ki, *o sırada*, “aman ne iyi oldu da korneam yırtıldı!” diyecektim nerdeye. MUBDA, s. 22; “İlaheleri tunc, kahramanı mermerden” gibi, şimdî tam anımsayamadığım bir dize okuyunca, *o sırada* on iki yaşında olan ben, akıllara siğmaz bir ukalaklılıkla lâfa karıştım. MUBDA, s. 147; Kapı açıldı. Açık kapının önünde tomsonlu nöbetçiler duruyordu. Önce bir çığlık koptu. Keskin, acı bir çığlık. Sonra kışfırlı homurtular ve darbe sesleri. *O sırada* bir plak çalınmaya başlamıştı. ÇABAG, s. 56; Kendim *o sırada* yirmi yaşında olduğum için bana çok yaşlı görüntürdü. MUBDA, s. 179; Masanın örtüsü yok. Olduğu gibi görüntüyorum. Saklanacak bir yer arıyorum, yok! *O sırada* kapı çok yumrukluyor. Neredeyse kuracaklar kapı. FÇUV, s. 16; Muameleler başlamış, küçük kızı görmeye gitmişler. Ama *o sırada* bir erkek bebek, emekleye emekleye yanlarına gelmiş. (...) MUBDA, s. 30; Mutlu olup olmadığını düşünecek türden bir kadın değildi ama *o sırada* içinden öyle söylemek gelmişti. ÇABAG, s. 123; Ne var ki, Londra'da onu görmeye gitmem gene de bir kahramanlığı; çinkü *o sırada* kırk beş yaşında olduğum hâlde, ondan hâlâ korkuyordum biraz. MUBDA, s. 67; O ev apartman hâline getirilirken, tesadüfen *o sırada* yoldan geçen Aziz Nesin deniz manzaralı yeni yapılan apartmana balmış balmış, “kim bilir hangi talihi pezevenk burada oturacak” demiş kendi kendine. MUBDA, s. 89; O gün, kalabalık bir faşist grubu, *o sırada* Fındıklı'da, Güzel Sanatlar Akademisine bitişik olan bizim Fakülte'ye de saldırdı. MUBDA, s. 201; *O sırada* Adalet Sarayında infaz savcısı da, başsavcısı yardımcısının yanına girdi. ÇABAG, s. 147; *O sırada* bana söylediği gibi, tek amacı, küçükken kendi çektigi sıkıntıları, yirmi otuz çocuğun çekmemesiydı. MUBDA, s. 221;

O sıradı başlayıp yıllar yılı süren dostluğunuz boyunca Behice Boran'ı yakından tanımayanların, onu bir hayli kati ve hırslı olmakla suçladıklarını duydum. MUBDA, s. 215; O sıradı birçok Osmanlı ailesinde olduğu gibi Fransız uygarlığı tam bir egemenlik kurmuştu evimizde. MUBDA, s. 106; O sıradı biri on, biri beş yaşında olan çocuklarımı seyrettim bir hayli duygulanarak. MUBDA, s. 274; O sıradı Bodrum'a Türkler de gelmedi, yabancılar da. MUBDA, s. 138; O sıradı Galatasaray karma degildi. MUBDA, s. 169; O sıradı Jandarmalar bir düzine köylüyle köylü çocuğuna kelepçe vurmuşlar, önlərinden geçiriyorlardı. ÇABAG, s. 126; O sıradı kimin Pera Palas'ın müdürü olduğunu bilemem. MUBDA, s. 316; O sıradı küçültüm ama, tramvaylarda erkeklerin oturduğuları bölümü kadınların oturduğuları bölümünden ayıran perdeyi çok iyi anımsıyorum. MUBDA, s. 158; O sıradı on iki yaşında olduğum için, Latin alfabetesinin kabulümlü çok iyi anımsıyorum. MUBDA, s. 158; (...) O sıradı oturduğumuz Sormagir sokakında sabaha kadar dinledim. MUBDA, s. 280; O sıradı Paris elçiliğimizde ikinci katip olan çocukluk arkadaşım Melih Esenbel, (...) MUBDA, s. 194; O sıradı Paris'te bulunduklarından, oradaki Tip Fakültesine bağıtlamışlardı cesetlerini. MUBDA, s. 74; O sıradı pek para kazanamadığı için, evimizde iç-güvey geldiğinde, yanında getirdiği tek şey, benim için aldığı oyuncaklarla dolu küçük bir sandıktı. MUBDA, s. 132; O sıradı profesör olan bu bey de oradaydı. MUBDA, s. 266; O sıradı telefon çaldı. Görevli telefonu aldı; (...) ÇABAG, s. 204; O sıradı Türkiye temsilcisi olan Arne Burley evime gelip çantasındaki dosyaları açınca, hayretler içinde kaldım. MUBDA, s. 296; O sıradı zaten Taksim'e varmış olan dolmuştan kendilerini dışarı atarken (...) MUBDA, s. 284. Sonra yine özenle kapadı zarfı ve kürsünün diye elinde bekletti bir süre. O sıradı gözüme çamışır ipimizden artakalıp bir kenara atılmış bir parça ilişti. FCUV, s. 37; Takımımızla Berlin Olimpiyatlarına katılmıştı ve şimdi karate moda olduğu gibi, O sıradı moda olan jiu-jitsu'yı çok iyi biliyordu. MUBDA, s. 100; Ve O sıradı çift yönlü olan Beyoğlu caddesinde, bir yandan tavukgöğüsünü ağızma tıkarak, bir yandan da, "ay Mina! Şuna bak! Ay Mina! Buna bak!" diye dikkatimi başka şelyelere çekerek, beni bir aşağı bir yukarı gezdirmiş. MUBDA, s. 151; Yazarlarda ve bilhassa idarecide sezdığım tedirginlige rağmen saygıp dökmeye devam ettim. Kimse benimle aynı sırda görülmüyordu. O sıradı setin hazır olduğunu haber verdiler, hep birlikte paldır küldür işikların içine düştük. EIKDA, s. 179.

su sıradı “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma paralel zamanda; su aralar, bugünlerde”

(5 kez): Adam emindi Kendisini ne gözleyen, ne izleyen vardi su sıradı. ÇABAG, s. 21; Ona su sıradı kendisini başka türlü dünyalara götürecek, başka türlü, bir kadın gereklidi. CABAG, s. 185; (...) su sıradı hangi cezaevinde yatıyordu, hepsini biliyorlardı. MUBDA, s. 297; Su sıradı her ne kadar aynı safla sayılısak da, "Yahudi babası olmak bir ayıptır" diyen bir adamı bağırma basacak değilim ya. MUBDA, s. 267; Su sıradı Türk Parlamentosu'nda on beş tane sosyalist milletvekili bulunduğuundan hiç haberiniz yok mu sizlerin? MUBDA, s. 289.

iste o sıradı “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma tam olarak paralel zamanda” (3 kez)

kez): Iste o sıradı Babet's yasaklılığı gibi Ütopya'nın da yasaklanmasına can attım. MUBDA, s. 290; Iste o sıradı sanki bir şimşek çıktı kafamda. MUBDA, s. 253; Sevgili heyecanlanmıştı. Gözleri dolmuş ağlamaya başlamıştı. Ama iste o sıradı duyduğu içtenliği, acayı şimdi duyamıyordu. ÇABAG, s. 63.

iste tam o sıradı “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma tam olarak paralel zamanda” (1 kez): Akşam üzeri, Erdal iste sıradı-yeşil minderin üzerine uzanmış uyrurken, Selin, o sıradı mutfapta makarna haşlıyor ve Ayten Esen Reklam'a bilmem kaçınıcı istifa yazıyor, iste tam o sıradı telefon çalmış. Selin, açmış, Zeki imiş arayan, Zeki! EIKDA, s. 118.

tam o sıradı “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma tam olarak paralel zamanda” (6 kez): Aşağıya sarattık yavaşça. Kutudan çıktı Barış. Babasının yanına gitti. Tam o sıradı avluya kedi gelmez mi? Nasıl koruktur bir bilsen... FCUV, s. 94; Ben de dönmeye çalışıyorum, sana yetişemiyorum. Tam o sıradı yağmur başlıyor. FCUV, s. 12; Duyarın üzerinden su sıktılar uçurtmaya. Ama uçurtma çok yükseltti. İslanmadı bile. Tam o sıradı rüzgar yine tersine dönmez mi? Müdürü nöbetçiler sırlısklam oldular. FCUV, s. 99; Kadın belli belirsiz bir selam vererek geçti adamın yanından. Onlar da sitedeki dairelerden birinde oturuyorlardı. Tam o sıradı adam ağızna götürmüştü kağıt helvasını. ÇABAG, s. 15; Tam o sıradı dış kapı açılmaz mı? Kızlar şakacılıkta bağırtışır: (...) FCUV, s. 71; Tam o sıradı Kepçebaşı geldi koşarak, "İntikamımı aldım, artık verebilirim," deyip bir mektup uzattı Nevin'e. FCUV, s. 20.

iste bu sıralarda “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma paralel zamanda” (1 kez): Hanı çini hamuruna bulanıp; insanlardan ve her türlü dünya olayından el etek çekiyor ya çocuk, iste bu sıralarda, söyleyecek. Biliyorum. EIKDA, s. 235.

iste tam o sıralarda “belirli bir eylem, oluş, hareket veya duruma paralel zamanda” (1 kez): Yok canım hiç gereği yok, konum çocuklan değil, bizzat kadının kendisi. Konum mutsuz, alkollik, yaşlı. Dur kuzum dur, yaşlı değil Hacıriye, orta yaşlı, menopozu atlatalım üzere! İste tam o sıralarda ve bu kadının kafasında bir çiçek var. Her gün bir başka taze çiçek! Her gün değişen bir hâlâ midir, günlük hevesler midir yoksa, geleceğe dair bir hayal mi? EIKDA, s. 62.

o sıralar “görece uzak bir zamanda gerçekleşen bir eylem, oluş, hareket veya duruma yaklaşık olarak paralel zamanda” (1 kez): Ben Zeki Ökten'e bir senaryo götürmüştüm. Zeki Bey o senaryoyu çok beğendi, ama onu çekmek yerine yeni bir öneride bulundu. O sıralar gündemde olan bankerlik konusu vardı. Bankerler yeni yeni batmaya başlamıştı, herkes bunu konuşuyordu. ADY, s. 211.

su sıralar “görece yakın bir zamanda gerçekleşen bir eylem, oluş, hareket veya duruma yaklaşık olarak paralel zamanda” (2 kez): Az oturdu, puro içmedi ve giderken, su sıralar ona uğrayanların çok olacağını, kendisine gitmememi, onun beni arayacağıını söyledi. EIKDA, s. 213; Su sıralar kimbilir ne kadar insan idam ediliyor, süngheleniyor, kurşuna diziliyor, içeri tıkılıyor. Ve o kaçacaktı. ÇABAG, s. 218

o sıralarda “görece uzak bir zamanda gerçekleşen bir eylem, oluş, hareket veya duruma yaklaşık olarak paralel zamanda” (42 kez). Allah ile irticayı böyle birleştirmesine çok gülmüşüm *o sıralarda*. Ama buna hiç gülemiyorum şimdi. MUBDA, s. 112; Ama para lâfi etmek *o sıralarda* son derece ayıp sayıldıgından, bu ekonomik krize en küçük bir değinme bile yapılmazdı evimizde. MUBDA, s. 110; Ancak Bodrum’da *o sıralarda* bakkal dükkanı iştenen rahmetli Makbule Hanım inandı benim senatör olacağımı. MUBDA, s. 286; Anlaşılan, yüzmenin bir keyif olduğunun kimseler farkında degildi *o sıralarda*. MUBDA, s. 104; Beyaz ceketli, beyaz eldivenli, beyaz Rus garsonlar sofrada hizmet ederdi *o sıralarda*. MUBDA, s. 151; 1935 yılında İngiliz Filolojisi bölümü henüz açılmadığı için, *o sıralarda* “Romanoloji” denilen Fransız Filolojisine girmeye karar verdim. MUBDA, s. 170; Bir de baktım Rasih Nuri İleri, yanında da *o sıralarda* Beyoğlu’nda da Beyazıt’ta da sık sık görülen entel tipinde, kolunun altında bir gazete, gazetenin içinde iki üç kitap taşıyan, temiz yüzlü, efendi bir delikanlı. MUBDA, s. 228; (...) (buzdolabı yoktu *o sıralarda*) (...) MUBDA, s. 151; İstanbul’da *o sıralarda* kimselerin sahip olmadığı cinsten, üstü açık, kırkarmızı bir Lancia marka otomobil, bir de büyükçe bir tekne almış. MUBDA, s. 206; Lokantamın simdi boş olan üst katunda, bir küçük orkestra vardı *o sıralarda*. MUBDA, s. 108; Mehmet Ali *o sıralarda* çok kullanılan bir tandemle, yanı iki kişilik uzun bir bisikletle, güneşe doğru gitmemizi önerdi. MUBDA, s. 194; Memlekettim *o sıralarda* yabancılardan yardım beklemeyen bağımsız ve haysiyeli bir ıllkeydi. MUBDA, s. 247; 13 Ocak 1973’te, yarımyıl tatilinde Bodrum’da giderken, *o sıralarda* nerdeyse yirmi saat süren o bitmez tükemmez otobüs yolculuğunda, (...) MUBDA, s. 240; *O sıralarda* Ada’da bir üniversitede bulunmadığından, (...) MUBDA, s. 279; *O sıralarda* aşağı yukarı yirmi saat süren tren yolculuğunda kimbilir neler yapmışım ki, kadıncağız (...) MUBDA, s. 140; *O sıralarda* baskular ve haksızlıklara karşı belli belirsiz bir baskınlama duymaktaydalar sadece. MUBDA, s. 262; *O sıralarda* Beyoğlu’na yabancı bir şirkette çalışan bir bisiklet cambazı gelmiş. MUBDA, s. 131; *O sıralarda* Bodrum’da doğru dürüst bir hastahane olmadığından hükümet tabibi, beni bir jipe yükleyip Muğla hastahanesinin “intaniye” koğuşuna sevk etmeye kalktı. MUBDA, s. 17; *O sıralarda* boğaz gargaralarını eczacılar hazırladığı (...) için (...) MUBDA, s. 304; *O sıralarda* Boğaz Köprüsü olmadığı, karşı yakaya ancak Harem-Salacak arabalı vapurlarıyla geçilebildiği için, bu lüksü sağlayan şirket, erkenden göndermiş kamyonu. MUBDA, s. 101; (...) *o sıralarda* büyük kapıdan girerken solda olan Rektörlük binasına her gün geliyorduk. MUBDA, s. 264; *O sıralarda* çok tınlı bir şair sayılan Türk Edebiyatı öğretmenimiz Faruk Nafiz Çamlıbel’i pek adam yerine koymazdım. MUBDA, s. 149; *O sıralarda* duyduğumuzda göre, bu şasırtıcı değişimin nedeni tık sorunuymus: (...) MUBDA, s. 97; *O sıralarda* fotokopi filan olmadığı için, (...) MUBDA, s. 255; *O sıralarda* Fransız kadınları çocuk doğurmaya yanaşmıyorum. MUBDA, s. 190; *O sıralarda* İlinci romanım da yayınlanmış, olunlu olumsuz fakat çok ilgi görmüşüm. EIKDA, s. 126; *O sıralarda* özgürlük sözcüğü henüz kullanılmadığından, (...) MUBDA, s. 262; (...) *o sıralarda* sayısı zaten sınırlı olan komünistlerin nerdeyse hepsi tutuklanır, (...) MUBDA, s. 311; *O sıralarda* Schweppes Türkiye’de yoktu henüz. MUBDA, s. 44; *O sıralarda* siyasal mahkûmlara kin beslenmediği, (...) MUBDA, s. 304; *O sıralarda* sokaklarda dağıtılan şiirler ya da düz yazı metinler arasında, Nâzım Hikmet’in şiirleri de vardı, (...) MUBDA, s. 266; *O sıralarda* Şefika’nnın gözünde bu gencecik şair henüz Nâzım Hikmet değil, arkadaşı Celile Hanım’ın oğluydu sadece. MUBDA, s. 241; *O sıralarda* yabancı misyoner okullarını kapatmak gibi münasebetsiz bir eğilim olduğundan, zavallı rahibeler telaşa kapılıyor. MUBDA, s. 145; *O sıralarda* yayınlanan bir Fransız romanında okumuştum: (...) MUBDA, s. 190; *O sıralarda* yetminiğini aşmış olan Muhsin, “ne tuhaf, ben hâlâ korkuyorum” diye fisildamiş oradakilere. MUBDA, s. 185; Okullarda din dersi velilerin iznine bağlıydı *o sıralarda*. MUBDA, s. 37; Özel televizyonlar yoktu *o sıralarda*. MUBDA, s. 316; Penisilin henüz icat edilmediği için, peritonitten kurtulmanın pek yolu yoktu *o sıralarda*. MUBDA, s. 19; Uçak sözcüğü henüz yoktu *o sıralarda*. MUBDA, s. 141; Viyana’da yaşam olağantıstı zarif ve güzelmiş *o sıralarda*. MUBDA, s. 104; Yahya Kemal *o sıralarda* çok moda olan Maurice Maeterlinck’in etkisinde kalarak yazdığı “Mehlika Sultan” gibi bir iki şiir ve bazı güzel dizeleri bir yana, geleneksel şiirimizin kalıplarını aşamadı. MUBDA, s. 214; Yaptığı şey, bana bir dergi liste si uzatmak oldu, “Bunlara gönder hikâyelerini.” dedi. Hemen kabul ettim, çünkü *o sıralarda* özel öğretmenler ve psikiyatrist faslı başlamıştı. Çok doluydum, memlekette cereyan eden bütün olaylardan uzaklaşmıştım. EIKDA, s. 71.

su sıralarda “görece yakın bir zamanda gerçekleşen bir eylem, oluş, hareket veya duruma yaklaşık olarak paralel zamanda” (5 kez): Baktım da, beni asıl ilgilendiren tema, ölüm teması. *Su sıralarda* insanların acımasızlığı ve birbirlerini yok etme gücünün evrenselli bir konu olduğuna inanıyorum. ADY, s. 163; Biraz utanarak itiraf ettim: / -Ben sosyalizmi bilmiyorum, ona karşı olan düzen tekliflerini de. Bu konularda okumak, her iki tarafı da öğrenmek istiyorum. *Su sıralarda* vaktim yok, liseyi bitirmek üzereyim, özel dersler alıyorum ve yazıyorum. İnanın, gazete bile okuyamıyorum artık. EIKDA, s. 74; Karizma sözcüğü gelişigüzel kullanıyor *su sıralarda*. MUBDA, s. 160; Oysa hoşgörü çok moda *su sıralarda*. Öyle ki, hoşgöründen geçilmiyor artık. MUBDA, s. 59; *Su sıralarda* pek revaçta olan bu tür bir hoşgörüyü savunanlar, aslında insanlara ve topluma karşı sorumluluk duygusundan tüttüyle yoksun, “bana ne ci” bencil kişilerdir bence. MUBDA, s. 60.

2.1.2.4.2. niteleme sıfatı + sira(lar)da

Bununla ilgili “belirli bir eylem, oluş, hareket veya durumla aynı zamanda” anlamında 1 Örnek tespit edilmiştir: Henüz ünlü olmayan Sartre, *aynı sıralarda* Hotel de la Louisiane’da kalyormuş meğer. MUBDA, s. 189.

Sıra(lar)da yapısının genel olarak belirtme sıfatlarıyla zarflaştırmadığı, yer bildirdiği dikkati çekmektedir. Bununla ilgili 1 örnek tespit ettik: Çünkü Abidin’in elleri, benim bugüne degen gördüğüm en güzel erkek elleriydi. (*İlinci sıradada* Orhan Veli’nin elleri gelirdi.) MUBDA, s. 222.

2.1.2.4.3. sıfat-fili + iyelik eki yapısında sıfat + sira(lar)(da)

-AcAk sıfat-fili + iyelik eki + sirada “bir eylem, oluş, hareket veya durum gerçekleşmeden hemen önce”: 1 kez kullanılmıştır: *Cenaze Sıslı Camii’nden cıkacağı sıradı*, (...), ansızın

müthiş bir allus koptu. MUBDA, s. 220. Türkiye Türkçesi için -AcAk sıfat-sili + iyelik eki + sira yapısı da olasıdır. Ancak bu yapıyla ilgili herhangi bir ömekle karşılaşılmamıştır.

-D% sıfat-sili + iyelik eki + sira "bir eylem, oluş, hareket veya durum gerçekleşirken, bir eylem, oluş, hareket veya durumla paralel bir zamanda". Genellikle 3. kişilere yönelik örnekleri vardır ve metinlerde 31 kez kullanılmıştır: (...) Amerikan Kız Koleji'nde yattı olarak okumaya başladığım sırada gene biraz "acayıpmışım" benden dört beş sınıfıyla olan Behice Boran'ın ve arkadaşlarının anlatıklarına göre. MUBDA, s. 143, Bazen düşünürüm de, 147'lerin listesine girip üniversiteden atıldığım sırada, çeviriler ve özel derslerle didinip duracağımı, yüksek bir ücretle karyüklük bir zengin evinde dadılık etseydim keske. MUBDA, s. 102; Behice'nin 10 Ekim 1987'de Brüksel'de öldüğü haberini aldığım sırada Bodrum'daydım MUBDA, s. 214; 1933'te öldüğü sırada yetişkin bir kaz olduğum için, onun olağanüstü kişiliğini anlayacak yaşıyordum. MUBDA, s. 207; 1965'te milletvekili seçildiği sırada "şu işe bak" demişti bana; (...) MUBDA, s. 216; (...) bir Fransız bursuya Sorbonne'da okuduğum sırada, (...) Polonya Komünist Partisi ne yardımcı oldum. MUBDA, s. 254; Birkaç vıldır ayrı oturan annesiyle babası boşandıkları sırada sekiz yaşında olan torunum Yunus'un bana İstanbul'dan Bodrum'a telefon etmesini hiç unutamıyorum; (...) MUBDA, s. 27; Bir kitap almak için Muallim Halit Beyin kitabı dikkâtine gittiği sırada, sınav komisyonundaki öğretmenlerden biri olan Halit Beye, Koleji bitirip Galatasaray'dan olgunluk diplomasını alan beş öğrenciden birinin kendi kizi olduğunu söylemiş biraz da övünerek. MUBDA, s. 170; Bizim bölümün başkanlığının geçtiği sırada ancak elle sekiz yaşında olduğu hâlde, seksenlik alaturka bir kadın kılığına girmişi her nedenise. MUBDA, s. 202; Çoğu erkeklerden farklı olarak, onların bakımını üstlenecek kadar severdi çocukların, ikinci esinden ayrıldığı sırada dokuz on yaşlarında olan Ahmet ile Ali'ye bir süre nasıl hizmet ettiğini, (...) MUBDA, s. 221; Çok daha sonraları Los Angeles'te bir kongreye gittiğim sırada, orada konuşduğum bazı Amerikalı profesörler Spitzer'in öğrencisi olduğumu söylemiştim. MUBDA, s. 178; Daha sonraları Edebiyat Fakültesi'nde asistan olduğum sırada, Fatih Rıfkı, Anadolu Ajansı'nda bana bir iş önerdi. MUBDA, s. 110; Demek onu tanıdığım sırada sadece altmış yaşlarındaydım. MUBDA, s. 229; (...) elektrik düşmesini aradığı sırada, kanlı elleryle duvarlarda izler bırakmış. MUBDA, s. 236; Fransızlar, tadi bozulmasın diye, meyvelerini yakamazlar her nedenise Ben Dominique'de konuk kaldığım sırada, kasemin önden her geçiyimde, biraz üzüm atıftırırdım. MUBDA, s. 16; (...) ve otuz yıl sonra aynı okul, üniversiteden atıldığım sırada, solcu olduğum için İngiliz Edebiyatı öğretmenliğini bana vermeyi reddetti. MUBDA, s. 108; Hatta Vaniköy'de oturdugumuz sırada, sıcak bir yaz akşamı, elimde bir yığın ağır paket, kan ter içinde vapura yetişmeye çalışırken, gözüm o suya ilişti; (...) MUBDA, s. 192; İlk corpsuma ve patlamalar olduğum sırada, Bodrum daydım. MUBDA, s. 277; İsveçli piskopos Söderblom'u, hemizköy papazı olduğu sırada acele çağrımuşlar. ABBYS, s. 119; Kalp krizi geçirdiğim sırada da, bir hayli komik durumlar oldu. MUBDA, s. 20; Sansür engelini üç kez reddedildikten sonra, Danıştay yoluyla aşabildim. Ancak bu, yıllarımı aldı. Artık çekilebilir diye düşündüğüm sırada ise asıl ekonomik güçlüklerle karşılaştım. ADY, s. 120; Nijinski deyince, yıllar önce, ikinci Dünya Savaşı bittiği sırada, Paris-Match dergisinde gördüğüm bir fotoğraf gelir aklıma: (...) MUBDA, s. 105; Oksüre tiksüre nargileyi içmeye çalıştığımız sırada; temiz yüzlü, ak saçlı, yaşlı bir imam, Beyazıt camiiinden çıktı. MUBDA, s. 61; Örneğin Uludağ dan Bursa'ya inerken, bir çam ormanından geçtiğimiz sırada, bana bir çam dalı koparmasını rica ettim. MUBDA, s. 79; Şefika, Ankara'dan ayrılmış İstanbul'a ilk yerlestiği sırada Yahya Kemal'den bir miktar borç almış. MUBDA, s. 212; Su satırları yazdığını sırada, (...) TBMM üyeleriyle "deyyus" kifri arasında bir bağlantı kurduğu için, "mebus" ile "deyyus" sözcüklerinin kafifi düştüğü bir örnek veriyorum Neyzen'den. MUBDA, s. 231; TV haberlerini dinlediğim sırada sahiden hafif tertip delirdiğim için, hakkını da olur. MUBDA, s. 20; Yakış kurulduğu sırada, bizzat sol enteller dudak büktüler. MUBDA, s. 221; Yirmi beş yıl kadar önce, adını taşıyan yakış kurulduğu sırada, ilk yönetim kurulunun başkanı oldum. MUBDA, s. 221; 27 Mayıs 1960'da üniversiteden atıldığım sırada, çok da komik bir durum oldu bu yüzden: (...) MUBDA, s. 134. Türkiye Türkçesi için -D% sıfat-sili + sira yapısı da olasıdır. Ancak bu yapıyla ilgili herhangi bir ömekle karşılaşılmamıştır. Bu sıfat tamlaması biçiminde, sira ismi yalnızca 3 kez bir sıfatını da almıştır. Yapılaşmadaki kalıplasma eğilimi sira isminin filimsiden başka bir birimi sıfat olarak üzerine çekmemesi gibi bir eğilim yaratmıştır. Aynı yıl, ayrılımlarından önce, Şefika denilen yanardağ patlamaya geçtiği bir sırada, Fatih Rıfka'ya da buna benzer çok karıcı bir söz söylediğini çok daha sonraları öğrendim: (...) MUBDA, s. 109; Bir hükümlü, hiç bekleyemediği bir sırada mahkemeci olarak okunduğu zaman koğuşaktı. / -Bomban patladı, derlerdi. ÇABAG, s. 150; Simsiaklı oğlanlar da kızlar da ayrıca azıdkları bir sırada, genç öğretmen, "size şimdî bir şiir okuyacağım" der ve (...) MUBDA, s. 243.

"Bir eylem, oluş, hareket veya durumun tam da gerçekleşme anında, bir eylem, oluş, hareket veya durumla tam paralel bir zamanda" anlamında tam + -D% sıfat-sili + iyelik eki + sira yapısı kullanılmaktadır. Metinlerde bu kullanımın metinlerden 3 örneği tespit edilmiştir: Kafamda ilk öykü, bir Apollon ve Defne öyküsüydü. Bilsiniz, Apollon kaza aşık olur, peşinden koşar, tam yakaladığı sırada bir defne dahne dönüştür.. ADY, s. 145; Tam kılıçlı sandala atladığı sırada gözü asfalta ilişti. ÇABAG, s. 19; Neyse sonunda Gurabba'ya doğru yol alırken, Uzak Pamuk Köprüsünden tam geçtiğimiz sırada, şiddetli doğum sancıları başladı. MUBDA, s. 32.

-D% sıfat-sili + iyelik eki + sıralar "bir eylem, oluş, hareket veya durum hemen hemen gerçekleşirken, bir eylem, oluş, hareket veya durumla yaklaşık olarak paralel bir zamanda" (1 kez): Arkadaşlar teker teker gelmeye başladilar, benim hastahanede yattığım sıralar nedense hepsinin çok meşgul bulunduğu bir işi varmış! EIKDA, s. 316.

2.2. *Sıra*'lı Zarfların İşlevsel Özellikleri

Türkçede zarfların ve zarflık birimlerin işlevsel sınıflandırmasını yapmak oldukça güçtür. Hatta bu noktada *anlam* veya *işlev* terimlerinden hangisinin kullanılacağı konusunda bile farklı tercihler söz konusudur. Z. Korkmaz bu sınıflandırmada *işlev* terimini kullanmış ve zarfları işlevlerine göre beş ana öbekte değerlendirmiştir: “zaman zarfları”, “yer-yön zarfları”, “tarz zarfları (nitelik bildirenler, durum bildirenler)”, “azlık-çokluk zarfları” ve “soru zarfları” (2003, ss. 495-523). Ancak Korkmaz, *ara sıra* zarfini önce “zaman zarfları” içinde değerlendirmiştir, sonra “tekrarlama işlevli durum bildiren tarz zarfları” içinde göstermiştir; *arada sıradı* zarfini ise yalnızca “tekrarlama işlevli durum bildiren tarz zarfları” içinde ele almıştır. Aslında bu çelişki, *sıra*'lı zarfların bir bölümünün hem durumsal hem de zamansal bir paralelliğe işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin *ara sıra* zarfi hem “seyrek olarak” anlamı hem de “kimi zaman, bazı zamanlar” anlamını vermektedir. Böylece *sıra*'lı zarfların işlev özelliklerini tespit etmek de güçleşmektedir. Ancak *sıra*'lı zarfların büyük bir bölümünün -*sıra* sözcüğünün nitelik ve durum ismi olmasına ters bir biçimde- zaman ifade ettiği tespit edilmiştir. Buna göre *sıra*'lı zarfların işlev özellikleri ile ilgili söyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır:

2.2.1. Tek İşlevli Olanlar

nitelik bildiren tarz zarfları: *aklı sıra*, *sıradan*, *sırayla*, *sıra sıra*.

birliktelik işlevli durum bildiren tarz zarfi: +(n) *ñ yanı sıra*.

tekrarlama işlevli durum bildiren tarz zarfi: *birbiri ardi sıra*.

zaman zarfları: *bu sıradı*, *o sıradı*, *şu sıradı*, *iste o sıradı*, *iste tam o sıradı*, *tam o sıradı*, *iste bu sıralarda*, *iste tam o sıralarda*, *o sıralar*, *şu sıralar*, *o sıralarda*, *şu sıralarda*, *aynı sıralarda*, -*AcAk sıfat-fiili + iyelik eki + sıradı*, -*D% sıfat-fiili + iyelik eki + sıradı*, *tam+ -D% sıfat-fiili + iyelik eki + sıradı*, -*D% sıfat-fiili + iyelik eki + sıralar*.

2.2.2. İki İşlevli Olanlar

nitelik bildiren tarz zarfları / zaman zarfları: *ara sıra*, *arada sıradı*, *belirtisiz tamlayan + sırasında*, *pek arada sıradı*.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye Türkçesinde kullanılan *sıra* sözcüğü Türkçeye “sıra, dizi; hat, satır” anlamlarıyla Yunancadan girmiş bir isim sınıfından bir sözcüktür. Ancak bu sözcük Türkiye Türkçesinde üzerinde bazı yapım veya çekim biçimbirimlerini alarak zarflaşabilmektedir: *sırayla*, *sırasıyla*, *sıralı* vb. Bu kullanımlarda *sıra* sözcüğünün ilk anlamını büyük ölçüde koruduğu görülmektedir. Ancak *sıra* sözcüğünün zarf işlevli öbek yapıları içinde ilk anlamından uzaklaşarak görevselleşmeye başladığı dikkati çekmektedir. Bu durum bazı araştırmacıların söz konusu öbek yapıları içindeki *sıra* sözcüğünü edat (“ilgeç / sontaki”) olarak görmelerine neden olmuştur (Li: 2004, Tor: 2014). Öbek yapıları içindeki *sıra* sözcüğü, bir eylem, oluş veya harekete zamansal veya bir duruma olgusal bir paralelliğe işaret etmektedir. Ağırıklı özellik ise zamansal paralelliktir. Bu da *sıra*'lı zarfların büyük bir bölümünün dilbilgisinde zaman zarfi olarak görünmesine olanak vermiştir. *Sıra* sözcüğü genel olarak bütün kullanımıyla Batı Türkçesi sözvarlığının bir üyesidir. Bu sözcük Türkçede 13. yüzyıldan önce hiç kullanılmamış, 13.-16. yüzyıllar arasında daha çok “sıra, dizi; hat, satır” anlamında bir isim olarak, 16. yüzyıldan sonra ise zarf işlevli yapılar içinde kullanılmıştır. -*D% sıra* ifadesi önce bir halk ağzı kullanımıken, 17. yüzyıldan itibaren yazı diline geçmiş ve sonrasında bu yapıdan -*D% sıradı*, -*mAsI sırasında* vb. alternatif yapılar gelişmiş olmalıdır. Görece yakın dönemlerde ortaya çıkışında Arapçadan Türkçeye geçen *esna* sözcüğünün bir etkisi olduğu hatta *sıra* sözcüğünün *esna* sözcüğünün çevirisi gibi iş gördüğü düşünülebilir. Böylece özellikle Batı Türkçesinde 13. yüzyıldan başlayarak kullanılmaya başlayan *sıra* sözcüğü, değişmekte olan dilin kullanıcılarına *esna*'dan “daha Türkçe” gibi gelmiş olabilir. Benzer durum Osmanlı Türkçesinde kullanılan -*D% sıradı*, -*mAsI sırasında* vb. yapılarla *esnasında* arasında da yaşanmış olabilir. Türkiye Türkçesinde *sıra* zarfi veya *sıra* zarflaştırıcısının daha çok düzyazı dilinde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Çünkü taraması yapılan CYC'de *sıra*

sözcüğünün hiçbir kullanımına rastlanmamış, ANAB'da yalnızca isim işlevli 2, ABY'de ise yalnızca isim işlevli 5 ve sıfat işlevli 1 sıra kullanımına rastlanmıştır. *Türkçe Sözlük*'te yer almayan ancak bizim Türkiye Türkçesinde kullanıldığını tahmin ettiğimiz sırasında "yeni geldiğinde", -D% sıra "-mesiyle birlikte, -mesine paralel olarak", o sıra "o zamanda, olayın geçtiği zaman diliminde" zarfları taraanın metinlerden de tanıklanmamıştır. Buna göre, Türkiye Türkçesinde sıra'lı zarf evrenini tam olarak ortaya çıkarabilmek ve sıra'lı zarfların bütün olası kullanımları için daha geniş bir ömekleme gereksinim vardır. Çalışmada metinlerden toplam 276 sıra'lı zarf tanıklanmıştır. Bu zarfların sıklıkları şöyledir:

+ (n) n yanı sıra 5 kez
-AcAk sıfat-sili + iyelik eki + sıradı 1 kez
aklı sıra 1 kez
ara sıra 29 kez
arada sıradı 12 kez
aynı sıralarda 1 kez
belirtisiz tamlayon + sırasında 41 kez
birbiri arası sıra 1 kez
bu sıradı 8 kez
-D% sıfat-sili + iyelik eki + bir sıradı 1 kez
-D% sıfat-sili + iyelik eki + sıradı 31 kez
-D% sıfat-sili + iyelik eki + sıralar 1 kez
iste bu sıralarda 1 kez
iste o sıradı 3 kez
iste tam o sıradı 1 kez
iste tam o sıralarda 1 kez
o sıradı 65 kez
o sıralar 1 kez
o sıralarda 42 kez
peki arada sıradı 1 kez
sıra sıra 1 kez
sıradan 1 kez
sırayla 4 kez
su sıradı 5 kez
su sıralar 2 kez
su sıralarda 5 kez
tam + -D% sıfat-sili + iyelik eki + sıradı 3 kez
tam o sıradı 6 kez

Bu çalışma sıra sözcüğünün yalnızca zarf olduğu veya zarflaştığı yapılara yönelikdir. Ancak sıra sözcüğünün diğer kullanımları da bir o kadar ilgi çekicidir. Bu ilgi çekici kullanımlar, sıra sözcüğünün bütünlük bir gramerinin ortaya konulması gerektiği düşüncesini doğurmaktadır. *Bu da filmin görünürlüğü açısından ana şemasını oluşturdu. Ortaya çıkan ıslık ise, gerek balık açısından, gerekse kurşu sırasındaki gelişmelerden doğdu.* ADY, s. 108; *Bugün, iste tam bıçının günün kabuğundan sıyrılp biraz geçmisi düşünmenin, biraz da geleceğin usullarını gözlemenin sırasıdır.* ABBYS, s. 61; *Her postaya hafifada bir sıra gelirdi.* ÇABAG, s. 171; (...) "iyi ki hâlâ çocuğuz" diye sevinebilecek kadar sıradışı ve de ıstı tüz zekâlı olan Halet, (...) MUBDA, s. 144; *Koridorda sıra sıra kocaman blok demir kapilar.* Kapıların üstünden avuç büyüklüğünde dört köşe delikler. ÇABAG, s. 6; *Köyde cenaze kalkıyor. Arkasından ağıt yakalıyor. Bu, sıradan insanın yüreğindeki sanat gürlemesi değil de ne sanki?* ABBYS, s. 9; *Şimdilseyircinin sahip olduğu oranda bir film oldu. Çekim sırası zorluklarının hangi birini anlatıyorum?* ADY, s. 146; *Ve mahkeme sırası gelen, zindannın içindeki kişiük bir kapidan ellerine kelepçe vurularak alınır,* (...), doğrudan doğruya mahkeme salonuna çıkartılırdı. ÇABAG, s. 151; *Ve yanlarında çocukların, anneleri yitirlerce kadın sıra bekliyordu ziyaret için.* ÇABAG, s. 214.

Tanıkların Alındığı Eserler

ABYS = Boysan, Aydin (2005), *Binbir Yaşam Sahnesi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi (deneme, 202 s.)

ABY = Behramoğlu, Atilla (1998), *Toplu Şiirler II: Yaşadıklarından Öğrendiğim Bir Şey Var*, İstanbul: Adam Yay. (şair, 189)

ADY = Dorsay, Atilla (1986), *Yüzüze (Sinemacılarla Konuşmalar)*, İstanbul: Çağdaş Yay. (söyleşi, 256 s.)

ANAB = Asya, Arif Nihat (2015), *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, İstanbul: Ötüken Neşriyat (şair, 320 s.)

CYC = Yücel, Can (1987), *Canfedâ*: İstanbul: De Yayınevi (şair, 101 s.)

ÇABAG = Altan, Çetin (1998), *Bir Avuç Gökyüzü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi (roman, 230 s.)

EIKDA = Emine, Işınsu (1995), *Kaf Dağı'nın Ardında*, İstanbul: 3. Baskı Ötüken Yay. (roman, 319 s.)

FÇUV = Çiçekoğlu, Feride (1990), *Uçurtmayı Vurmasınlar*, İstanbul: Can Yay. (roman, 103 s.)

MUBDA = Urgan, Mîna (1998), *Bir Dinazorun Anıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yay. (anı, 321 s.)

Kaynaklar

ADAMOVIĆ, Milan (2009), *Floransali Filippo Agenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*, (Çeviren: Aziz Merhan), Ankara: TDK Yay.: 956.

CLAUSON, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Öğretmen Kitapları Dizisi: 193.

HUDSON, Richard (2010), *Introduction to Word Grammar*, Londra: Cambridge Üniversitesi Yay.

KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yay.: 827.

MAYER, Gustav (1998), *Türkçe İncelemeleri (Osmanlı Türkçesinin Sözvarlığındaki Yunanca ve Latince Ödönçlemeler)* (Haz.: M. Ölmez), Ankara: Kebikeç Yay.: 15.

NİŞANYAN, Sevan (2012), *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*, İstanbul: 6. Baskı Everest Yay.

PAÇACIOĞLU, Burhan (2006), *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara.

Şemseddin Sami (2010), *Kamus-ı Türkî*, (Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan), Ankara: TDK Yay.: 1001.

Tarama Sözlüğü Cilt V (1996), Ankara: TDK Yay.: 212/ V.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994), *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl) (Gramer-Metin-Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi: 42.

TOR, Güleren (2014), "Mersin İli Ağızlarında {-ış} ve {-dlk + sıra} Biçimbirimlerinin Kullanımı ve Bu Birimlerin Düşündürdükleri", *Diyalektolog*, S. 9, ss. 47-61.

TULUM, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yay.: 1036.

Türkçe Sözlük (2011), Ankara: TDK Yay.: 549.

YÜCE, Nuri (1973), *Gerundium im Türkischen*, Mainz.

www.derlem.cu.edu.tr (*Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi (7-13. yy)*)

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİR ZARF-FİLLEŞME ÖRNEĞİ: -ACAK+İYELİK EKİ+YÖNELME HÂLİ EKİ

Özkan ÖZTEKTEN*

Özet

Türk dilinin yazılı ilk belgelerinden beri yapısal olarak iki farklı zarf-fil ekinin kullanıldığı görülmektedir. Basit ve birleşik olarak sınıflandırılan bu iki farklı yapıdaki zarf-fil eklерinin arasında nicelik ve kullanım sıklığı bakımından farklar vardır. Fiillere eklenebilen ve esasen başka işlevdeki eklerin kalıplasıp donuklaşmasıyla ortaya çıkan birleşik yapıdaki zarf-fil ekleri, kullanımları bakımından basit olanlar karşısında daha baskındır. Çekimsiz fiil şekillerinden olan zarf-fil eklерinin birleşik yapıda olanları, genellikle fiilden isim, isim-fiil veya sıfat-fiil eklерinin işlev değiştirmesiyle ya da çoğunlukla isim hâli çekimi ek ve edatlarıyla birlikte kalıplasmalarıyla ortaya çıkmaktadır.

Türk dilinin tarihî ve çağdaş alanlarında görülen -dikça, -dikta, -digında, -madan, -(g)anda, -günca, -arak, -icak, -(ı)nga, -nzaska, -miga, -mcaya, -kadar, -ana, -kadar, -makicin, -makuz(er)e, vb. yapılar başka işlevdeki birden çok ekir kalıplasımıyla ortaya çıkmış bu türden birleşik zarf-fil eklерindendir.

Bu bildiride Türkiye Türkçesi alanında artık belirginleşen ve yapısal olarak gelecek zaman sıfat-fili ekinden sonra gelen iyelik ekleri ve yönelme hâli ekiyle donuklaşarak kalıplasarak ortaya çıkmış olan tercih ve zıtlık işlevli bir zarf-fil eki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birleşik zarf-fil, zarf-filleşme, zıtlık zarf-fili

Evrende ya da doğadaki varlık ve hareket olarak iki temel olgunun bulunduğu Aristoteles'ten beri bilinen bir gerçektir. Doğadaki bütün varlıklar, en az bir hareketi yaparken, bütün hareketler de en az bir varlık tarafında yapılır. Varlıklarla hareketlerin bu ilişkisi sonucunda da olaylar ortaya çıkar. Çok genel bir ifadeyle, doğadaki bu olguların dildeki yansımalarının ise, sırasıyla, isimler, fiiller ve cümleler olsadı bilgisi de en az bunlar kadar eskidir.

Doğadaki bu olguların ya da onların dildeki yansımalarının dâhili ve kalıcı özelliklerinin yanı sıra birçok hâriç ve geçici nitelik ve nicelikleri de vardır. Bu nedenle gramer tarihinde cümlenin öğeleri; özne, yüklem ve tamlayıcılar olarak üçe ayrılmıştır.

Türk dilinin söz dizimindeki, yardımcı öğeler de denen tamlayıcılar, çekimli (yüklem) veya çekimsiz (isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklı) bir fiili yer, yön, zaman, hâl, tarz, miktar gibi bakımlardan tamlayan, nitelikten ya da çerçeveyeyip kaplayan bütün öğelerdir ve bu tamlayıcıların hepsi esasen birer zarftır. Niştekim Arapça bir alıntı olan *zarf* sözünün temel anlamları, bilindiği gibi, "diş yüzeyi örten veya saran kap, kese, kılıf, ambalaj"dır (Mutçalı 1995: 540). Dolayısıyla da bir fiilin bildirdiği hareketin, gerçekleşmesini çerçeveyeyen ya da sınırlandıran her türlü nitelik, o fiilin kabı, kılıfi yani zarfıdır.

Bir fiilin, yalnızca niyeleme adları tarafından değil, başka bir fiil tarafından nitelenmesi de mümkün değildir. Hareket anlamlı bir sözin, yani bir fiilin, başka bir fiil tarafından fiili olarak vasfedilmesi, yani nitelenmesi olan bu tür zarf görevi için Türkçenin gramerinde *gerundiyum* da denen zarf-fil ekleri kullanılmaktadır. Bu ekler sayesinde fiil kök ya da gövdeleri, başka fiillerin fiili sıfatları, yani zarfları oluşturabilmektedir.

Bu bildiride birleşik zarf-fillerin yapısı ve zarf-filleşme süreci ile -acak/-ecek sıfat-fil eklерinin iyelik ekleri ve yönelme hâli ekiyle birlikte kalıplasarak zarf-fil eki hâline geliştiğine değerlendirilecektir.

**

Türk dilinin yazılı ilk belgelerinden beri yapısal olarak iki farklı zarf-fil ekinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ekler, Türkiye Türkolojisi literatüründe *gerçek/ asıl/ aslı* ve *geçici/ yarı/ sahte*

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi-İzmir; ozkan.oztektent@ege.edu.tr